

Розділ V
Трибуна Молодого Вченого

УДК 342.7

Стичинська Анна Броніславівна

Асистент кафедри політології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**Вплив інститутів громадянського суспільства
на формування і практичну реалізацію політики України
у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина
(Розділ з дисертаційної роботи)**

Розділ дисертації присвячений ролі інститутів громадянського суспільства у формуванні політики у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина на основі досвіду міжнародних організацій та правозахисних інституцій, а також безпосередньому аналізу прийнятих міжнародною спільнотою нормативних документів універсального характеру, та таких які регламентують окремі, специфічні питання у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

Взаємодія громадянського суспільства і держави виявляється в тому, що вона слугує соціальною основою держави; розвивається через партії, вибори, представницькі органи влади, а також через групи та об'єднання за інтересами; впливає на створення і функціонування державних органів; сприяє охороні й захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, не допускає їй втручання в приватні інтереси; використовує норми права, встановлені і закріплені державою у нормативно-правових актах тощо.

Для демократизації суспільства й реформування держави необхідне формування розвиненого громадянського суспільства, що зумовлює структурованість спільноти, усвідомлення людьми вартісності їхніх інтересів, цінування власних і чужих прав, гідності й свободи, шанування правил і процедур суспільно-політичної взаємодії. Реальний вплив демократії на розвиток суспільства оцінюється з погляду створення належних умов життя, забезпечення гарантій прав і свобод, честі та гідності людини й громадянина незалежно від соціального стану, статі, віку, національності та віросповідання, а також свобо-

ди визначення людиною своєї життєдіяльності в політичній, економічній, соціально-культурній, національній та інших сферах.

Ключові слова: *права людини і громадянина, свободи людини, захист прав людини, політика у сфері прав і свобод людини, громадянське суспільство, міжнародні організації, неурядові організації, демократія, правозахисні організації.*

У правових та демократичних державах основною соціальною цінністю є людина, її життя, здоров'я, честь та гідність. Створення ООН започаткувало новий етап міждержавних відносин у сфері захисту прав і свобод людини. Статут ООН є першим в історії міжнародних відносин багатостороннім договором у сфері прав людини, який став основою для розвитку співробітництва держав. Він був розроблений представниками 50 держав на конференції ООН у Сан-Франциско 25 квітня — 26 червня 1945 року. Офіційна дата створення ООН — 24 жовтня 1945 року, коли Статут був ратифікований. Центральне місце у Статуті займає проблема прав та свобод людини. У преамбулі Статуту народи ООН заявили про своє рішення позбавити майбутнє покоління від наслідків війни, знову започаткувати віру в основні права людини, у гідність та цінність людської особистості, у рівність чоловіків та жінок, у рівність прав великих та малих націй [30].

У ст. 1 Статуту ООН, основною метою діяльності організації проголошується «заохочення та розвиток поваги до прав людини та основних свобод для всіх» [30]. Для цього всі члени ООН зобов'язуються приймати спільні та самостійні дії у співробітництві з Організацією для забезпечення прав всіх без винятку людей, незалежно від раси, статі, мови та релігії. Таке формулювання в поєднанні з положенням, зазначеним у Преамбулі Статуту, свідчить про те, що розвиток поваги до прав і свобод людини є однією з основних цілей ООН і найважливішим принципом сучасного міжнародного права. Це підтверджується у ст. 55 Статуту, в якій підкреслюється, що з метою створення умов стабільності і благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності і самовизначеності народів, ООН сприяє загальній повазі і дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови і релігії [30].

Таким чином, у Статуті ООН сформульований і закріплений один із найважливіших принципів сучасності — принцип поваги прав і свобод людини. Його змістом є утвердження віри в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок, у рівність прав великих і малих націй.

У рамках ООН були прийняті документи та рішення, в яких підкреслюється юридичний характер обов'язків держав дотримуватися основних прав та свобод людини відповідно до Статуту ООН. На сьогоднішній час під егідою ООН було підписано понад 60 угод у цій сфері. Основний з цих документів — Міжнародний білль про права людини. Прийняття Міжнародного білля про права людини, що включає Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.) зробило людину суб'єктом не лише внутрішньодержавного, а й міжнародного права. Держави, які приєдналися до пактів, зобов'язали себе привести національне законодавство у відповідність до їх норм.

Важливим документом універсального характеру у сфері захисту прав і свобод людини є Загальна декларація прав людини, прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року. Це перший документ, який на міжнародному рівні проголосив стандарти громадянських, політичних, соціальних, економічних та культурних прав. Декларація ґрунтується на положеннях Статуту ООН і формулює основні права і свободи людини. У преамбулі зазначається, що визнання гідності, яка властива всім людям, рівності та невід'ємності їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру [4]. У Декларації сформульовані так звані природні права людини. Серед них — рівність усіх людей без будь-якої дискримінації, право на життя, на свободу і безпеку, особисту недоторканність, право на недоторканність честі, репутації, житла; право на свободу від рабства; право на свободу від катувань та жорстокого, нелюдяного чи такого що принижує людську гідність поводження та покарання; право на визнання правосуб'єктності. Всі люди визнаються рівними перед законом та мають право на рівний захист своїх прав неупередженим судом. Подальші статті Декларації присвячені громадянським та політичним правам, якими повинна володіти кожна особа у демократичному суспільстві. Це право на особисте життя, таємницю кореспонденції, на захист честі та гідності; право вільно пересуватися та вибирати місце свого проживання на території держави, право залишати країну та повертатися назад; право шукати притулку від переслідування в інших країнах та користуватися цим притулком; право на громадянство. Невід'ємним правом кожної особи є право володіти майном. Також Декларація закріплює такі політичні права і свободи: як право на свободу думки, совісті та релігії; право на свободу переконань та вільне їх висловлювання; право на свободу мир-

них зборів та асоціацій; право приймати участь у керуванні державою безпосередньо чи через вільно вибраних представників. Ці права класифікуються ще, як права першого покоління. У наступних статтях Декларації сформульовані соціально-економічні права людини. Це право на працю і оплату праці, право на освіту; право на соціальне забезпечення, охорону здоров'я, на відпочинок та дозвілля; право на створення профспілок і на участь у культурному житті суспільства, та інші права. Ці права класифікуються як права другого покоління. Окрім закріплення прав, Загальна декларація встановлює у ст. 29 обов'язки кожної особи перед суспільством, тобто встановлюються певні обмеження для забезпечення визнання прав інших. Здійснення всіх прав і свобод не повинно суперечити цілям і принципам ООН.

Загальна декларація була прийнята у вигляді резолюції Генеральної Асамблеї, і тому вона носить рекомендаційний характер. Але більшість країн визнають проголошені у ній права і свободи як юридично обов'язкові договірні норми.

У грудні 1966 року під егідою ООН були прийняті два важливі документи універсального характеру: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (набув чинності 23 березня 1976 року) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (набув чинності 03 січня 1976 року).

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права містить перелік основних прав і свобод, які повинні бути надані державою-учасницею всім особам «які знаходяться у межах її території і під його юрисдикцією» (ст. 2) [109]. З цією метою, держави повинні здійснити всі необхідні заходи для реалізації зазначених у Пакті прав. У ньому підкреслюється рівність людей перед законом, визнається право осіб, які належать до релігійних та етнічних меншин, користуватися «своєю культурою, сповідувати свою релігію та виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою» (ст. 27) [15]. У ст. 9 закріплюється право кожної особи на свободу та особисту недоторканність. Відповідно, ніхто не може бути позбавлений свободи, окрім як на законних підставах. Багато положень Пакту стосуються економічних, соціальних та культурних прав (таких як право створювати профсоюзи, право на свободу асоціацій, проголошення рівності подружжя, право дитини «на такі заходи, які вимагаються у його положенні як малолітнього зі сторони сім'ї, суспільства і держави»). Серед політичних прав проголошується право кожного громадянина приймати участь у керуванні державою, як безпосередньо, так і через обраних представників, голосувати та бути обраним на виборах на основі рівного виборчого права (ст. 25). Відповід-

но до Пакту про громадянські і політичні права, закріплені в ньому фундаментальні права і свободи мають дотримуватися за будь-якої ситуації, навіть в умовах збройних конфліктів. Так, згідно з п. 1 ст. 4 цього документа «під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави — учасниці цього Пакту можуть вжити заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом лише настільки, наскільки це диктується гостротою становища, за умови, що такі заходи не є сумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [15]. Але далі в п. 2 цієї ж ст. 4 застерігається, що це положення не може бути застосоване до таких фундаментальних прав і свобод як: право на життя (ст. 4); заборона піддавати катуванню чи жорсткому нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ст. 7); заборона рабства, работоргівлі, підневільного стану (п. 1 та 2 ст. 8); позбавлення волі на тій лише підставі, що невиконані якісь договірні зобов'язання (ст. 11); заборона скасування принципу, згідно з яким кримінальний закон не має зворотної сили (ст. 15); право кожної людини на визнання її правосуб'єктності (ст. 16); право кожного на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18).

Дотримання громадянських і політичних прав і свобод людини є одним з головних завдань ООН у наш час. З цією метою та відповідно до ст. 28 був створений у 1976 році Комітет з прав людини. До функцій Комітету входить розгляд доповідей держав про «прийняті заходи по перетворенню в життя прав, визнаних у Пакті» (ст. 40). Комітет також тлумачить статті Пакту, дає рекомендації та пропонує заходи, які повинні застосовуватися державами для забезпечення проголошених прав. Держави самостійно або через Генерального секретаря ООН подають доповіді до Комітету про стан справ у галузі прав людини і заходи здійснені спрямовані на їх розвиток. Комітет може також отримувати і розглядати повідомлення держав про невиконання іншою державою своїх зобов'язань по Пакту та надавати рекомендації щодо цього. Він уповноважений розглядати скарги окремих осіб з питань порушення їх прав державою, під юрисдикцією якої вони перебувають.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права визнав право на працю, яке включає право кожної особи на отримання можливості заробляти собі на життя вільно вибраною працею (ст. 6) [16]. Заходи направлені на повноцінне забезпечення права на працю, включають програми професійно-технічної освіти та підготовки, соціального та культурного розвитку в умовах, які гарантують основні

політичні та економічні свободи людини. За людиною визнається право на справедливі умови праці, у тому числі на справедливу оплату праці та винагороду за неї (ст. 7). Всі держави-учасниці Пакту визнають право людини на достатній життєвий рівень та зобов'язані приймати необхідні заходи для забезпечення цього права. Держави повинні створити вільний та рівний для всіх доступ до освіти, а також поважати свободу людини, необхідну для реалізації її творчої діяльності. Відповідно до цього, можна зробити висновок, що повна реалізація економічних, соціальних та культурних прав може бути здійснена лише через певний проміжок часу, коли держави, які взяли на себе зобов'язання відповідно до Пакту, створять відповідні для цього умови. Гарантією забезпечення закріплених прав є обов'язок всіх держав надавати Генеральному секретарю ООН доповіді про прогрес на шляху до досягнення їхнього дотримання. Для контролю за дотриманням державами-учасниками своїх зобов'язань по Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права і рівнем здійснення цих прав, а також для розгляду звітів, у рамках ООН був створений Комітет по економічним, соціальним і культурним правам.

Деякі сучасні вчені, визнаючи обов'язковий характер Пакту, стверджують, що ці права нездійсненні, а сам документ за роки, що минули після його ухвалення, застарів і втратив свою актуальність [1]. З ними де в чому можна погодитися, оскільки досягнення міжнародного товариства в галузі здійснення соціально-економічних прав менш разючі, ніж у сфері реалізації громадянських і політичних прав. Економічний прогрес у більшості країн світу, крім США і Західної Європи (а саме від нього значною мірою залежить реалізація соціально-економічних прав) в останні роки був незначним. Такі фактори, як господарська нестабільність, зростання чисельності населення, тягар заборгованості та інші перешкоджають забезпеченню соціально-економічних прав. Але, незважаючи на це, у численних дослідженнях, проведених ООН, робляться висновки про те, що ці права юридично обов'язкові і економічно здійсненні, а для їх реалізації держави повинні розробити відповідні плани і вжити конкретних заходів.

Згідно з Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (прийнятий у 1966 р.), Комітет із прав людини розглядає скарги від окремих осіб або груп осіб про порушення їхніх прав. Варто зазначити, що Комітет не розглядає повідомлення за трьох умов:

- 1) якщо не були вичерпані національні засоби правового захисту;
- 2) скарга стосується порушення права, яке не закріплене в даному документі;
- 3) скарга має анонімний характер [31].

Отже, згідно з Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, захист прав людини покладається, в першу чергу, на національні установи. Але у випадку, коли в країні відсутній незалежний та неупереджений суд і державні органи не забезпечують ефективний правовий захист, то особа може безпосередньо звернутися до Комітету з прав людини. Питання про вичерпність внутрішніх засобів захисту прав людини вирішується в кожному конкретному випадку безпосередньо Комітетом. При цьому, ним аналізуються і враховуються такі чинники, як безглуздість і даремність звернення в судові або адміністративні органи держави, де правозастосовна практика не залишає жодних можливостей на задоволення скарги. У випадку, якщо Комітет з прав людини визнає скаргу справедливою, то він про це повідомляє відповідну державу. Останній надається можливість упродовж шести місяців надіслати до Комітету письмове пояснення щодо суті питання, і після цього автор скарги може дати відгук на роз'яснення держави.

За час свого існування (з 1977 р.) Комітетом з прав людини було розглянуто сотні повідомлень і винесено стосовно їх відповідні рекомендації. Більшість з них були визнані державами і прийняті до виконання. У ході розгляду індивідуальних повідомлень про порушення прав людини Комітет з прав людини формулює узагальнюючі висновки про відповідність законів, судової та адміністративної практики тієї чи іншої країни вимогам Пакту. У свою чергу, держави, виконуючи звернені до них рекомендації Комітету, узгоджують своє законодавство з вимогами Пакту і створюють умови для того, щоб в подальшому подібні порушення прав людини не допускалися. Незважаючи на те, що рішення Комітету носять рекомендаційний характер, держави серйозно ставляться до них. У ряді випадків мали місце звільнення ув'язнених і компенсація жертвам порушень прав людини. У 1977—2004 роках Комітет отримав 1295 скарг з більш ніж 70 держав учасниць Факультативного протоколу. У 349 випадках Комітет констатував порушення прав людини.

Останнім документом, який складає Міжнародний білль прав людини є Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про відміну смертної кари, який було прийнято у 1989 році. Він передбачає, що жодна особа, яка знаходиться під юрисдикцією держави — учасника цього Протоколу, не підлягає смертній карі (ст. 1).

Безперечним є той факт, що у всьому світі розширюється тенденція до скасування смертної кари. Станом на 2012 рік смертну кару скасували, повністю виключивши її із свого законодавства, 96 держав, і ще 9 країн

не передбачають застосування смертної кари за злочини, скоєні в мирний час, залишивши цей різновид покарання на випадок війни. У 34 країнах смертні вироки або не виносяться, або не виконуються вже понад 10 років. Таким чином — сьогодні не менш ніж 139 держав відмовилися від застосування смертної кари [20].

Крім Міжнародного білля про права людини є ще цілий ряд інших документів, прийнятих ООН або іншими міжнародними організаціями. Ці акти, як правило, мають характер універсальних (діючих у глобальному масштабі) норм, але відмінних від вище розглянутих документів тим, що регламентують окремі, специфічні питання у сфері захисту прав і свобод людини. Їх можна поділити на три групи:

1. Конвенції, що стосуються певних категорій людей, яким потрібен захист. Це такі конвенції, як:

— Конвенція щодо статусу біженців 1951 року та Протокол до Конвенції 1967 року;

— Конвенція про права дитини 1989 року;

— Конвенція про права корінних народів 1989 року та ін.

2. Конвенції, що викладають певні права більш детально:

— Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року;

— Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 року;

— Конвенція про право на організацію і ведення колективних договорів 1949 року та ін.

3. Конвенції, прийняті з метою усунення певної форми дискримінації:

— Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року;

— Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 року;

— Конвенція щодо дискримінації в галузі праці і занять 1961 року та ін.

Міжнародна спільнота завжди приділяла дуже багато уваги правам дитини. Це і не дивно, адже діти є найменш захищеною категорією населення. Як показує історія, було створено багато організацій, які опікувалися правами дітей і прийнято низку документів, які декларували та захищали права дитини. Одним з таких документів є Конвенція ООН про права дитини.

Конвенція ООН про права дитини прийнята одностайно Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. Слід зауважити, що вона прийнята лише через 10 років після Міжнародного року дитини (1979 р. — міжнародний рік захисту дітей) та лише через 30 років після прийняття Декларації прав дитини.

Конвенція на відміну від Декларації (має рекомендативний характер), є основою дотримання прав дітей державами, які її підписали. На сьогоднішній день Конвенцію ратифікували 192 держави (включаючи Україну — ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 року).

Оскільки політика держави по відношенню до захисту прав дітей повинна враховувати норми Конвенції, розглянемо основні напрями життєзабезпечення дітей, які містяться у цьому документі та в яких знайшов своє відображення політичний дискурс міжнародної спільноти у досліджуваній нами сфері.

Згідно з традиційною класифікацією прав людини, права дитини, що закріплені в Конвенції, можна поділити на сім груп. Перша група — відображає їх невід’ємне право на життя (ст. 6) та з моменту народження — на ім’я, громадянство (ст. 7), збереження своєї індивідуальності (ст. 8), рівноправ’я без будь-якої дискримінації (ст. 2) [8]. Друга група — положення Конвенції, які закріплюють права неповнолітніх на сімейне та моральне благополуччя: право знати своїх батьків та право на їх піклування (ст. 7); благополуччя сім’ї, а при розлучі з одним чи з двома батьками — право підтримувати з ними відносини та прямі контакти (ст. 9), у тому числі для проживаючих у різних країнах, з метою відновлення родини (ст. 10) [8]. Третя група — положення Конвенції з правами дітей на вільний розвиток особистості, її духовне та моральне благополуччя: свободу висловлювати власні погляди та можливості бути заслуханими у ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду з питань, що зачіпають інтереси дитини (ст. 12); свободу своєї власної думки, але з повагою прав та репутації інших осіб, охорони здоров’я та моральності населення (ст. 13); свободу думки, совісті та релігії (ст. 14); свободу асоціації та мирних зборів (ст. 15), а також право на недоторканість житла, таємницю кореспонденції, незаконного посягання на честь та гідність дітей (ст. 16) [8]. Четверту групу об’єднують норми Конвенції, які закріплюють права дітей: на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку (ст. 27); на охорону здоров’я та на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров’я та засобами лікування хвороб та відновлення здоров’я (ст. 24); на блага соціального забезпечення, включаючи соціальне страхування (ст. 26); на освіту на основі рівних можливостей (ст. 28); на розвиток особистості, її талантів, виховання поваги до прав людини та навколишньої природи (ст. 29); на відпочинок та дозвілля, всесторонню участь у культурному та творчому житті (ст. 31); на працю — зі встановленням мінімального віку влаштування на роботу, термін робочого часу та умов праці (ст. 32) [8].

Необхідно звернути увагу на те, що у Конвенції відображені гарантії прав дітей: тимчасово чи постійно позбавлених сім'ї (ст. 20); усиновлених (ст. 21); які вже мають чи бажають отримати статус біженця (ст. 22); неповноцінних в розумовому та фізичному відношенні (ст. 23). У даному випадку маємо приклад того, як обов'язок держави перевищує рамки інституту сім'ї [8].

П'яту групу складають норми Конвенції, направлені на захист дітей від усіх форм насилля та експлуатації: фізичного чи психологічного насилля, неповаги, відсутності піклування чи поганого поводження, грубого поводження, сексуальної експлуатації (ст. 19); економічної експлуатації (ст. 32); від незаконного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, використання дітей у протизаконному виробленні таких речовин та торгівлі ними (ст. 33); сексуального розбещення (ст. 34); викрадання дітей, торгівлі дітьми та їх контрабанди (ст. 35) та всіх інших форм експлуатації дитини, що наносять шкоду їх благополуччю (ст. 36) [8].

У шосту групу нами включені положення Конвенції, які у випадку збройних конфліктів передбачають: недопустимість прямої участі у воєнних діях осіб, що не досягли 15-річного віку; утримання від залучення осіб до виповнення 15 років до служби у збройних силах; забезпечення захисту дітей, які знаходяться у збройному конфлікті (ст. 38) [8].

У сьому групу увійшли норми Конвенції, які забезпечили дітям, звинуваченим чи визнаним винними у порушенні кримінального законодавства, чи тих які відбувають покарання у пенітенціарних установах (місцях позбавлення волі), гарантію прав: презумпцію невинуватості; інформування неповнолітнього про суть звинувачення та отримання правової та іншої допомоги у своєму захисті; невідкладне прийняття рішень компетентним, незалежним органом чи судом у ході справедливого слухання, відповідно до закону, з урахуванням віку дитини, за участі адвоката (ст. 40); не підлягати катуванням чи іншим жорстоким, нелюдським та таким, що принижують гідність видам поводження чи покарання; на застосування арешту, затримання чи тюремного ув'язнення відповідно до закону з використанням їх як крайнього засобу і лише на короткий термін; ні смертна кара, ні пожиттєве ув'язнення, яке не передбачає можливості дострокового звільнення, не повинні призначатися як покарання за злочини, скоєні особами, що не досягли 18 років; окреме утримання дітей від дорослих при позбавленні волі; мають право підтримувати зв'язки із сім'єю шляхом листування та побачень, а також оскаржувати законність позбавлення волі перед судом чи іншим компетентним органом (ст. 37) [8].

З метою розгляду прогресу, досягнутого державами — учасницями щодо виконання зобов'язань, взятих згідно з Конвенцією, створений Комітет по правах дитини. Держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав, а також зазначати фактори і труднощі (якщо такі є), які впливають на ступінь виконання зобов'язань.

Виходячи з наявності специфічних особливостей та інтересів держав і народів у різних регіонах планети, склалася практика укладання регіональних міжнародно-правових актів про права і свободи людини на відповідних форумах. У таких документах, зазвичай, відображаються характерні для того або іншого регіону особливості, зумовлені специфічними національними, соціальними, політичними, економічними та іншими умовами. У цьому плані найефективнішими є європейська та американська регіональні системи міжнародного захисту прав людини. Особливо широкого і прогресивного розвитку набула європейська система, основою для якої стала Європейська конвенція про права людини (1950 р.) та Європейська соціальна хартія прав людини (1961 р.).

У результаті глибинних демократичних перетворень, що відбулися на Європейському континенті після Другої світової війни, у 1949 році була створена Рада Європи — міжнародна регіональна організація європейських держав, які проголосили своєю метою розширення демократії, зближення усіх народів Європи, захист прав людини, співробітництво з основних питань права, культури, освіти, інформації, охорони навколишнього середовища. Від самого початку діяльності Ради Європи принцип поваги прав людини став одним з наріжних каменів цієї організації. Рада Європи забезпечує високі стандарти захисту прав людини на території держав-учасниць, насамперед, завдяки дії багатостороннього регіонального договору — Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людей. Вона стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання у галузі прав людини, її законних інтересів та потреб [28]. Конвенція була доповнена Європейським Соціальним Статутом 1961 року та спеціальною Конвенцією про запобігання тортурам 1987 року. Конвенція про захист прав людини та основних свобод — найстаріший серед регіональних договорів про права людини та найбільш авторитетний міжнародно-правовий документ із прав і свобод людини в Європі. Це перший міжнародний договір, спрямований на імплементацію Загальної декларації прав людини 1948 року. Крім основного тексту Конвенція містить 11 протоколів, в межах яких розвинуті, доповнені чи уточнені окремі її положення. Вона є одним із пер-

ших міжнародних документів, що містив визначення поняття політичної демократії, одночасно визнаючи її найважливішою умовою дотримання прав людини. Тим самим була підкреслена антитоталітарна спрямованість цього акта. Права й свободи, передбачені Конвенцією, охоплюють найважливіші сторони життя особи і мають громадянську, політичну, економічну та соціальну спрямованість. Головні з них — право на життя, свободу, особисту недоторканність особи, вільне пересування, свободу думки, совісті релігії, виявлення поглядів, мирних зборів й асоціацій, право на створення сім'ї, повагу до особистого і сімейного життя, право на справедливий судовий розгляд, мирне володіння майном, заборона дискримінації, катувань, рабства та примусової праці, неприпустимість покарання без закону. Разом з тим Конвенція встановлює, що з метою захисту інтересів держави, національної безпеки, економічного добробуту, здоров'я та моралі суспільства, прав і свобод інших людей чи запобігання злочинам або заворушенням країни-учасниці можуть обмежувати деякі права людини [2]. Однак, таке право держав не є абсолютним. За жодних обставин не можуть бути порушені зобов'язання держави поважати право особи на життя, обов'язки щодо заборони катувань, рабства, неприпустимості зворотної дії закону. Перелік гарантованих прав і свобод розширено Протоколом, який, як вже нами зазначалось, невід'ємною частиною Конвенції. Так, наприклад, Перший Протокол 1952 року забезпечує права на власність і на освіту та обов'язок держав проводити через розумні проміжки часу вільні вибори таємним голосуванням; Четвертий Протокол 1963 року гарантує свободу пересування і містить заборону позбавлення волі за невиконання договірних зобов'язань, а також заборону примусового вислання з країни їх громадян; Шостий Протокол 1983 року скасовує смертну кару; Сьомий Протокол 1984 року гарантує право на оскарження судових рішень у кримінальних справах тощо.

Конвенція є першим міжнародним договором у галузі прав людини, який не лише спрямований на захист широкого спектру громадянських і політичних прав, а й таким, що встановлює систему міжнародного судового контролю за їх дотриманням у кожній із держав-учасниць. Ключова роль у забезпеченні його чіткості та дієвості належить Європейському Суду з прав людини. Він є міжнародною інституційною гарантією прав людини, а також виконує роль контрольного механізму дотримання державами-учасницями положень Конвенції. Європейський суд функціонує на постійній основі з метою забезпечення і виконання Високими Договірними Сторонами власних зобов'язань. Його юрисдикція поширюється на всі спори, що пов'язані із засто-

суванням і тлумаченням норм Конвенції та Протоколів до неї в національних правових системах. Рішення Європейського суду є обов'язковими для держав-учасниць Конвенції. Контроль за їх виконанням паралельно із Європейським судом здійснює Комітет Міністрів Ради Європи. Крім того, на запит Комітету Міністрів Європейський суд надає консультативні висновки з питань права щодо тлумачення і застосування норм Конвенції. У післявоєнний час вважалося, що громадянські й політичні права мають першочергове значення для побудови демократичного суспільства в Європі. Захисту соціальних та економічних прав надавалося другорядне значення, оскільки їх забезпечення значною мірою залежало від економічного стану розвитку конкретної країни.

Таким чином, Рада Європи, так би мовити, виступила на міжнародному рівні ініціатором створення різних юридичних засобів для захисту прав людини залежно від їх виду. Європейська соціальна хартія 1961 року — багатосторонній регіональний договір, що встановлює механізм міжнародного захисту економічних та соціальних прав людини для держав-членів Ради Європи. Вона доповнює в рамках Ради Європи Європейську конвенцію про захист прав людини 1950 року.

Хартія містить три категорії зобов'язань держав-учасниць. По-перше, держава-учасниця має прагнути досягнення умов для ефективної реалізації на її території прав і принципів політики в соціально-економічній галузі, проголошених у першій частині Хартії. По-друге, кожна держава-учасниця зобов'язана забезпечити реалізацію щонайменше 5 із 7 прав, перелічених у другій частині Хартії (право на працю; на організацію у профспілки; на колективне ведення переговорів; на соціальне забезпечення; на соціальну та медичну допомогу; право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист; право робітників — мігрантів та їх сімей на захист і допомогу) [3]. По-третє, держава-учасниця має визначити, які додаткові із перелічених у Хартії прав вона захищатиме на своїй території. Хартія зобов'язує державу-учасницю раз на два роки подавати Генеральному секретарю Ради Європи доповідь про виконання взятих на себе зобов'язань. Для оцінки національних доповідей створений спеціальний орган — Європейський Комітет по соціальних правах, який одночасно є і контрольним органом [3].

Права людини, демократія й верховенство права є **основними цінностями** Європейського Союзу. ЄС прагне, аби всі права людини (громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні) шанувалися повсюдно. Крім того, ЄС сприяє дотриманню прав жінок, дітей, представників меншин та біженців чи шукачів притулку.

Правовою основою діяльності та розвитку Європейського Союзу є Лісабонський договір, підписаний у 2007 році. Його метою є вдосконалення Європейського Союзу через внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про створення Європейського Співтовариства. У Лісабонському договорі, в якому визначено правову й організаційну основи ЄС, чітко вказується, що Союз має керуватися **принципами** свободи, демократії, верховенства права, шанування прав людини та засадничих свобод, шанування людської гідності, рівності й солідарності, а також дотримання принципів Статуту ООН і міжнародного права. З прийняттям Лісабонського договору посилюється увага ЄС до проблеми захисту прав і свобод людини і громадянина. Як проголошено у ст. 1-а: «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Дані цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, для якого прерогативу мають плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність і рівність між чоловіком і жінкою». Інструментом забезпечення прав людини в рамках ЄС є Хартія основних прав Європейського Союзу, яка була прийнята в межах Ніццького договору, підписаного 07 грудня 2000 року. Вона розглядається як подальший крок на шляху розвитку основних прав і свобод людини і громадянина.

Стратегічною метою розвитку України є повномасштабна інтеграція до Європейського Союзу. Шлях її досягнення лежить через подальшу демократизацію українського суспільства. Тому даний процес повинен не лише гармонійно поповнюватися економічними змінами, які мають важливе значення в умовах перехідного стану, але й забезпечуватися відчутними соціально-правовими змінами, які передбачають надання конституційним положенням стосовно прав і свобод людини і громадянина реального змісту.

На думку багатьох науковців, основними орієнтирами тут мають бути:

1) визнання прав людини найвищою соціальною цінністю; формування основ соціальної, правової державності й громадянського суспільства; усвідомлення гуманістичної ролі права; значення легітимності та демократичності, моральності та справедливості, гласності; поєднання інтересів особи й держави; відповідності високим міжнародним європейським стандартам;

2) підвищення ефективності державного управління, раціоналізація системи бюрократії; удосконалення правової системи через конституційні та інші правові норми; правове забезпечення демократизації суспільного життя, здійснюваних реформ, стабільності й правопорядку в країні;

3) адекватне усвідомлення призначення і можливостей права відповідно до необхідності здійснення правової політики перехідного періоду, пошук мирних, правових шляхів розв'язання різноманітних проблем і конфліктів суспільного розвитку [1].

Базовими засадами сучасної методології вітчизняного процесу суспільних перетворень мають стати, як стверджують українські науковці, внутрішні й зовнішні політичні та правові чинники, які ґрунтуються на тенденціях і викликах модернізації державних інститутів та розвитку громадянського суспільства, що спонукає до взаємозалежності та інтегрування цих чинників. Усе це потребує гнучкого реагування на нові цивілізаційні процеси і явища та, у свою чергу, не слід забувати про розширення індивідуальної свободи людини, створення для неї можливостей не лише вільного вибору варіантів, а й умов успішної самореалізації.

Розглянемо детальніше роль громадянського суспільства у цих процесах, а також його взаємодію з державою спрямовану на забезпечення прав людини і громадянина. Безперечно, суспільство на будь-якому етапі свого розвитку виступає як сукупність взаємозалежних організацій на рівні усіх сферах життя.

Громадянське суспільство й держава перебувають у тісному взаємозв'язку. Завдяки останній, людська спільнота набуває цивілізованості і стає першим. Водночас держава не може існувати поза суспільством. Вона є похідною від нього, і її призначення полягає в тому, щоб слугувати йому. Від ступеня розвиненості громадянського суспільства залежить рівень демократизації держави. Роль держави, як визначального елемента політичної організації, визначається її призначенням у суспільстві. Вона виступає як політична організація суспільства, як носій влади, як представник усього населення на її території, як форма політичного панування, що виражається у прийнятті владних рішень, які стосуються суспільства та обов'язкові для виконання всім населенням, як джерело всього політичного в суспільстві, його стрижневий елемент, як виразник загального інтересу, як інструмент реалізації загальної волі в суспільстві, як творець загальних цілей у суспільстві, як основний стабілізатор суспільного життя, як головний суб'єкт політичного суверенітету. Отже, держава має складний механізм, а її функціонування є багатогранне.

Права і свободи людини, а також засади їх здійснення та захисту, максимально можливі лише в соціумі, який є високорозвиненим громадянським суспільством. Останнє, з одного боку, є системоутворюючим механізмом формування справді демократичних відносин, а з другого — найнадійнішим гарантом захисту прав людини і громадянина. На сьо-

годнішній день існує багато наукових визначень поняття «громадянське суспільство». Так, наприклад, громадянське суспільство — це сукупність усіх громадян, їх об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею.

Громадянське суспільство — це суспільство, якому властиве самоврядування вільних індивідів та добровільно створених ними організацій. Його, як сферу самоврядування вільних індивідів, захищають від свавілля державної влади та жорсткої регламентації з боку її органів відповідні закони. Ось чому в реальному суспільному житті громадянське суспільство та правова держава є взаємопов'язаними інститутами, функціонування яких забезпечується верховенством права, що, у свою чергу, надійно гарантує та захищає права і свободи громадян.

Громадянське суспільство — це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів та колективів, життєдіяльності соціальної, культурної та духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління.

В залежності від того, який зміст вкладений у визначення «громадянське суспільство» вчені визначають чинники, які впливають на його формування та функціонування. Найбільш вдалим, на наш погляд, є наступне визначення: громадянське суспільство — це автономна, плюралістична, самоорганізована система зв'язків, відносин і взаємодії громадян та їх груп, яка утворюється внаслідок їх самоорганізації для захисту різноманітних інтересів і прав людини, що виявляється у створенні ними відповідних інститутів і самодіяльних організацій, яка забезпечує поєднання індивідуального та спільного інтересу і гарантує права людини і громадянина [32, с. 89].

Важливим кроком у захисті прав і свобод людини є діяльність міжнародних неурядових організацій. У міжнародно-правових документах термін «міжнародні неурядові організації» вживається у відношенні організацій, що діють на національному, субрегіональному, регіональному або міжнародному рівнях. Тим самим підкреслюється їх незалежність від урядів. До неурядових відносяться різні громадські організації — від невеликих груп неформалів до великих громадських об'єднань та рухів. Головна особливість громадських організацій — це самоорганізація. На практиці це означає, що організація створюється з ініціативи окремих громадян чи груп, а не урядових чи державних органів. Як правило, неурядові організації не є масовими, а мета їх діяльності обмежу-

ється колом конкретних проблем [13, с. 16]. Такі об'єднання виникають, як правило, у тих сферах, в яких держава виявила свою неспроможність вирішити існуючі проблеми. Поява неурядових організацій є реакцією на загострену проблему. Будь-які об'єднання громадян, створені на базі спільності проблем чи інтересів, є найбільш природною формою їх самоорганізації, що виникає спонтанно [21, с. 39]. Саме в таких асоціаціях більшість людей набуває навичок активістської політичної культури, необхідної для існування громадянського суспільства.

У формуванні ефективної моделі неурядових організацій велике значення мало прийняття різних міжнародних документів, які регулюють їх діяльність. Найбільш характерні для демократичного суспільства риси незалежних організацій були узагальнені в ряді універсальних міжнародних норм. Перш за все — це закріплення в таких міжнародно-правових актах, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, які узаконили право кожної людини на свободу асоціацій та право створювати союзи і вступати в такі для захисту своїх інтересів. Саме цей елемент особливо важливий для діяльності правозахисних організацій.

Слід зазначити, що в Статуті ООН не уточнюється рівень функціонування неурядової організації. ст. 71 визначає що: «Економічна та Соціальна Рада уповноважується проводити необхідні заходи для консультацій з неурядовими організаціями, що зацікавлені у питаннях, які входять до її компетенції. Такі заходи можуть бути встановлені з міжнародними організаціями, а у випадку необхідності — з національними організаціями після консультацій із зацікавленим членом Організації» [30].

Згідно з Резолюцією 1296 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 23 травня 1968 року Міжнародна неурядова організація — це будь-яка міжнародна організація, не заснована на підставі міжурядової угоди. Згідно з Резолюцією 1996/3 Економічної та Соціальної ради (ЕККОСОР) від 25 липня 1996 року Міжнародні неурядова організація є будь-яка неурядова організація, заснована не на основі міжурядової угоди і не переслідує мети отримання комерційного прибутку. Міжнародні стандарти передбачають включення неурядових організацій у міжнародні механізми захисту прав людини, наділяючи їх можливістю впливати на процес прийняття міжнародних норм, а потім і контролювати їх впровадження. Вище зазначені документи в повній мірі стосуються як регіональних і локальних, так і міжнародних неурядових організацій. На думку французького юриста К. Кольяра, «організації, іноді скорочено іменовані НУО, є за своєю природою приватними організаціями, вони об'єднують приватних осіб, іноді навіть державних діячів і громадські

організації, але не держави» [7]. Основними ознаками міжнародних неурядових організацій є:

- а) відсутність отримання прибутку;
- б) визнання, принаймні, однією державою або наявність консультативного статусу при міжнародних міжурядових організаціях;
- в) отримання грошових коштів більш ніж з однієї країни;
- г) здійснення діяльності, принаймні, у двох державах;
- д) створення на основі установчого акту.

Білоруський науковець Є. Кузнєцова виокремлює критерії, яким повинна відповідати міжнародні неурядова правозахисна організація:

— вона не повинна використовувати або пропагувати насильницькі методи. Відповідно, не визнаються неурядовими організаціями визвольні рухи, воюючі або повсталі сторони та інші збройні угруповання, навіть якщо їх дії легітимні по міжнародному праву (Організація визволення Палестини, Народна організація Південно-Західної Африки (СВАПО));

— організація не повинна брати участь у політиці з метою досягнення влади [11].

Даний критерій виключає з кола неурядових організацій всілякі політичні партії і опозиційні об'єднання політичних партій.

Тому під неурядовими організаціями як міжнародними, так і національними, ми розуміємо сукупність всіх організацій, сформованих громадянами, які мають некомерційний характер, їх бюджет в основному складається із внесків членів організації, благодійних внесків та пожертвувань. Основний принцип їхньої діяльності — це незалежність, як від уряду, так і від інших груп, які відносяться до політичної влади.

Останнім часом все більше зростає роль міжнародних неурядових організацій. Перші з них з'явилися ще у XIX ст. (Британське і міжнародне товариство боротьби проти рабства, 1823 р.), а наприкінці XX ст. їх кількість складала понад 4 тисяч. Основною функцією неурядових організацій в галузі міжнародної політики є мобілізація міжнародної громадської думки, а методом досягнення цілей — тиск на міжурядові організації (насамперед ООН) і на ті чи інші держави. Так, зокрема, діють Грінпіс, Міжнародна амністія. Збільшення чисельності і авторитету міжнародних неурядових організацій наприкінці XX — на початку XXI ст. зумовлене і посиленням демократичних процесів у сфері внутрішніх і зовнішніх відносин. Виявом цього процесу слугує прогресуюча політизація мас, яка вимагає доступу до інформації, участі у прийнятті рішень. Громадяни вимагають більшої прозорості та звітності з боку політичних лідерів, прагнуть збільшувати контроль над процесами

прийняття рішень. Відповідно, причинами збільшення кількості та впливу міжнародних неурядових організацій є:

— виникнення глобальних проблем, розв'язання яких потребує не лише концентрації зусиль та спільних заходів міжнародного співтовариства держав, але й залучення світового громадянського суспільства;

— активізація демократичних процесів у сфері внутрішніх та міжнародних відносин;

— поширення світового руху, спрямованого на захист загальнолюдських цінностей та недостатні можливості окремих держав й міжнародних організацій щодо дієвого вирішення проблем сьогодення;

— посилення громадського контролю над процесом розробки й прийняття міждержавних рішень стосовно забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини та суспільства у разі появи нових викликів і загроз глобалізації;

— розширення можливостей міждержавних транскордонних зв'язків та їхній вплив на міжнародні неурядові організації [11, с. 163].

Основна мета діяльності таких організацій полягає у тому, щоб змусити держави дотримуватися прав і свобод людини, а також приймати всі необхідні заходи для того, щоб створити відповідну державну політику, яка забезпечить їх захист у всіх сферах суспільного життя. Це додаткова підтримка для реалізації міжнародних норм у сфері захисту прав людини. У центрі уваги неурядових організацій знаходяться громадянські та політичні права. Напрямом діяльності є співпраця з державними службовцями з метою розробки рекомендацій щодо покращення національної системи захисту прав людини. Зазвичай, це здійснюється у формі проведення конференцій, семінарів, створення експертних груп. Це дає змогу відкрито обговорювати проблемні питання та формувати правову та політичну культуру суспільства. У неурядових правозахисних організаціях створюються громадські приймальні, головною метою яких є надання допомоги громадянам у захисті їх прав та законних інтересів.

У більшості неурядових організацій керівним органом є загальні збори, періодичність скликання яких передбачена у статуті. Цей представницький орган має різні назви: асамблея, всесвітня асамблея, генеральна асамблея, пленарна сесія, конгрес, конференція і т. ін. Виконавчі органи або обираються на певний термін представницьким органом, або формуються національними організаціями. Обираються також посадові особи: президент, віце-президенти, голова виконкому та його заступники. Неурядові організації створюють можливість для людей безпосередньо брати участь у прийнятті відповідних рішень, у налагодженні партнерської співпраці між собою та з державними органами і

міжнародними організаціями. Вони здатні формувати політичний порядок денний — висувати питання, які потребують політичного розв'язання, домагатися внесення їх до розгляду законодавчих органів та міжнародних форумів, готувати пропозиції для ухвалення відповідних рішень [19, с.410].

Діяльність неурядових організацій сприяє залученню громадськості до процесів вироблення та прийняття державно-політичних рішень, здійсненню контролю за їх реалізацією. За таких умов процес міжнародної політики стає прозорішим, виникає безліч механізмів для покращення легітимності державно-політичних та міждержавних рішень. Неурядові правозахисні організації можуть направляти своїх спостерігачів на засідання Економічної та Соціальної Ради ООН, її комісій та інших правозахисних органів. Також вони можуть консультувати Секретаріат ООН по взаємно хвилюючим питанням.

Неурядові організації можна поділити на декілька класів. Першим є клас, де фокусні групи складають самі члени. Такі організації можна поділити на два підкласи:

1) неурядові організації взаємодопомоги, які об'єднують людей за принципом спільної проблеми: це перш за все організації інвалідів, батьків хворих дітей та ін.; сюди можна віднести і об'єднання людей за демографічною, у тому числі й за гендерною ознакою;

2) неурядові організації клубного типу, які включають різні групи самовдосконалення, клуби по інтересам і т. ін.

До другого класу можна віднести організації, метою яких є вирішення проблем, безпосередньо не пов'язаних із життєвими інтересами їх учасників. Тут також виокремлюють два підкласи:

1) неурядові організації соціального спрямування та благодійні, орієнтовані на вирішення соціально-гуманітарних проблем. Одна їх частина займається комплексом проблем окремих категорій населення (багатодітних, інвалідів, людей похилого віку), інша — конкретними типами проблем (СНІД, безпритульність). Різниця між ними часто є умовною;

2) неурядові організації екологічного спрямування, які займаються питаннями захисту навколишнього середовища, пам'ятників культури та ін.

До третього класу можна віднести правозахисні організації традиційного типу та групи громадського контролю, які здійснюють нагляд за діяльністю виконавчої влади, а саме за діяльністю її структур. Такі організації можуть бути охарактеризовані як найбільш «громадянські», оскільки їх мета полягає саме в захисті права як такого, у контролі за дотриманням законів самими владними структурами.

Науковці розцінюють неурядові організації як явище, що відображає посилення демократизації у світі, відображаючи посилення даного процесу в окремих країнах, а також у об'єднанні таких учасників міжнародних відносин, як народи, меншини та окремі індивіди. Створені у демократичних державах неурядові організації виконують ряд спільних функцій:

- вираження запитів громадян;
- заохочення свободи виказування думок;
- мобілізація суспільства на участь у демократичних процесах; попередження про існуючі проблеми як національного, так і міжнародного характеру;
- посередництво між окремими особами та владою.

Частіше за все їх діяльність виражається у захисті інтересів верств, найбільш вразливих з точки зору порушення прав. Неурядові організації вирішують проблеми, пов'язані з місцевими умовами, особливостями культури, з етнічними, релігійними та мовними розбіжностями.

Взаємовідносини Міжнародних неурядових організацій і Міжнародних міжурядових організацій врегульовані так званим консультативним статусом, що встановлений для кожної міжнародної організації окремо. На регіональному рівні було прийнято Європейську конвенцію «Про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій» від 24 квітня 1986 року. Також до актів регулювання відноситься ст. 71 Статуту ООН і Резолюція 1996/31 Економічної і соціальної ради ООН «Консультативні відносини між ООН і неурядовими організаціями» від 25 липня 1996 року.

Як вже згадувалося раніше, Економічна та соціальна Рада (далі — ЕКОСОП) уповноважена встановлювати консультативні відносини з певними організаціями, що мають назву «неурядові». На сьогодні консультативний статус при ЕКОСОП надано понад 1500 міжнародним неурядовим організаціям. Вони підрозділяються на дві категорії: категорія I — загальний консультативний статус та категорія II — спеціальний консультативний статус. Окрім того, складається перелік міжнародних неурядових організацій, які підтримують відносини з ЕКОСОП, але не відносяться до певної категорії. Консультативний статус категорії I надається тим організаціям, які тісно пов'язані з більшою частиною видів діяльності ЕКОСОП, вносять постійний та суттєвий вклад в діяльність ООН та членський склад яких представляє головні верстви населення в більшості держав світу. Консультативний статус категорії II надається організаціям, що мають спеціальну компетенцію лише в окремих галузях діяльності ЕКОСОП.

Такий статус на сьогодні надається не лише універсальним міжнародним неурядовим організаціям, але й організаціям регіонального, національного або локального характеру. Досить чітких вимог до створення неурядових організацій на міжнародному рівні не має. Але відповідно до Європейської конвенції «Про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій», держави, які її ратифікували, беруть зобов'язання визнавати права таких організацій. Конвенція застосовується до асоціацій, фондів, приватних інститутів, які охоплюються поняттям «неурядова організація» і відповідають вже згадуваними нами вимогам.

Міжнародні неурядові організації характеризуються широкою мережею місцевих осередків, високим рівнем співпраці із державними органами на всіх рівнях.

Вони сприяють національному розвитку, забезпеченню єдності суспільства та посиленню стабільності та безпеки країни. Їх діяльність націлена на прозорість та підконтрольність державної політики у сфері захисту прав і свобод, а також на надання громадянам можливості приймати участь у процесі її забезпечення.

Серед міжнародних неурядових організацій сьогодні найбільш відомі «Міжнародна амністія» (*Amnesty International*), Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Міжнародна Гельсінкська Федерація, Міжнародна Ліга прав людини, «Хьюман Райтс Вотч» (*Humans right watch*), Фрідом Хаус (*Freedom House*) та ін.

«Міжнародна амністія» — незалежна неурядова міжнародна правозахисна організація. Вся її робота заснована на фундаментальному переконанні: захист прав людини — загальна відповідальність поза межами держав, рас та ідеологій.

Діяльність «Міжнародної амністії» ґрунтується на принципах, вироблених і схвалених ООН. Основний її напрям — допомога ув'язненим, особливо тим, у відношенні яких уряди порушують права людини. Головною метою організації є звільнення всіх «в'язнів совісті», тобто осіб, які утримуються в тюремному ув'язненні або піддаються переслідуванням через свої переконання, колір шкіри, стать, етнічну приналежність, мову чи віросповідання; забезпечення справедливого і швидкого суду для політичних в'язнів; скасування смертної кари; припинення тортур та жорстокого поводження з ув'язненими; припинення позасудових страт та «зникнення» людей. Під час збройних конфліктів організація не підтримує жодну із сторін та однаково засуджує порушення прав людини обома сторонами конфлікту. Вона виступає на захист прав цивільного населення у зонах військових конфліктів, біженців і шукачів притулку.

Організація завжди позиціонувала себе, як аполітичну та неупереджену. Її завданням є тиск на уряди країн, в яких порушуються права людини, шляхом привернення уваги громадськості до даної проблеми. Відповідно, в такий спосіб «Міжнародна амністія» здійснює вплив на забезпечення тією чи іншою державою політики у сфері захисту прав і свобод.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) — гуманітарна організація, яка діє у всьому світі. Вона надає захист і допомогу постраждалим у зовнішніх та внутрішніх збройних конфліктах, є складовою частиною Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Ця Організація була заснована у 1863 році на полі бою швейцарцем Анрі Дюнаном. Принципами діяльності МКЧХ є гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, добровільність, єдність та універсальність. Міжнародний Комітет Червоного Хреста був створений за приватною ініціативою, але міжнародний статус він отримав завдяки численним завданням, покладеним на нього Женевськими конвенціями і додатковими протоколами до них, суть яких полягає в захисті жертв війни. Мандат МКЧХ дозволяє йому створювати оперативні делегації, які надають допомогу і захист жертвам збройних конфліктів та насильства всередині країни, а також вживають заходів для запобігання подібних ситуацій. Регіональні делегації працюють у всіх країнах, де йдуть збройні конфлікти. Вони займаються як оперативною діяльністю, так і «гуманітарною дипломатією».

До завдань МКЧХ належать:

- відвідування військовополонених, а також цивільних осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом;
- розшук зниклих без вісти; організація обміну листами між членами родин, розлучених у результаті конфлікту;
- возз'єднання родин; надання продовольства, води і медичної допомоги цивільним особам, що позбавлені найбільш необхідного;
- поширення знань про Міжнародне гуманітарне право і контроль за дотриманням його норм; звернення уваги громадськості на порушення гуманітарного права та сприяння його розвитку.

МКЧХ має представництва майже в 60-ти країнах світу, здійснює свою діяльність у близько 80-ти країнах, а число співробітників МКЧХ сягає більше 12 тисяч чоловік. МКЧХ був тричі удостоєний Нобелівської премії миру — у 1917, 1944 і 1963 роках.

Міжнародний статус МКЧХ підтверджений угодами, укладеними більш ніж з 50 державами. Ці угоди визначають правовий статус МКЧХ на території держав, де він здійснює свою гуманітарну місію. Вони визнають міжнародну правосуб'єктність МКЧХ та надають йому привілеї,

які, зазвичай, визнаються за міжнародними організаціями. Наприклад, МКЧХ має імунітет від адміністративного або судового переслідування, а його будівлі, архіви та документація є недоторканими.

Такий статус забезпечує нейтральність і незалежність його діяльності. Будучи за своєю суттю і структурою неурядовою організацією, МКЧХ відокремлений як від системи Організації Об'єднаних Націй, так і від інших гуманітарних організацій.

Важливою віхою на шляху до захисту прав і свобод людини стала Нарада з безпеки і співробітництва в Європі, яка відбулася у 1973 році у Гельсінкі. Першою міжнародною угодою, яка пов'язала зовнішні гарантії безпеки держав з їх внутрішніми зобов'язаннями з прав і свобод людини і громадянина став заключний акт, підписаний у Гельсінкі. Держави, які приєдналися до нього, взяли на себе зобов'язання поважати права людини й основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії, дотримуючись Статуту ООН, Загальної декларації прав людини, міжнародних пактів про права людини тощо. Проголошено права народів розпоряджатися власною долею, діючи відповідно до цілей і принципів Статуту ООН та норм міжнародного права, а також визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні та здійснювати на власний розсуд свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток. Зазначені у Заключному акті положення стали поштовхом для створення гельсінських груп — неурядових організацій, які відстоювали права і свободи людини. Міжнародна Гельсінська Федерація з прав людини створена у 1982 році шляхом об'єднання правозахисних організацій Європи, США і Канади. Сьогодні до неї входять 37 країн — учасниць ОБСЄ. Головна її мета — забезпечення взаємозалежності прав людини і міжнародної безпеки. У центрі уваги цієї організації стали свобода вираження поглядів та мирних зібрань, незалежність судової системи та право на справедливий суд, тощо. Міжнародна Гельсінська Федерація прав людини координує функціонування Гельсінських комітетів, які здійснюють контроль за дотриманням прав людини урядами окремих держав.

До неурядових організацій, основним завданням яких є моніторинг, розслідування і документування порушень прав людини, належить і організація «Х'юман Райтс Вотч». Вона здійснює регулярну систематичну роботу з розслідування випадків порушень прав людини приблизно в 60 країнах світу. Ця організація звертається до правозахисної практики урядів, які притримуються різноманітних моделей етнополітики. При внутрішніх конфліктах організація «Х'юман Райтс Вотч»

фіксує порушення як з боку уряду, так і з боку повстанських сил. Дана організація виступає на захист свободи думки та вираження переконань, на забезпечення виконання процесуальних норм і рівності у праві на захист з боку закону; документально фіксує і засуджує вбивства, зникнення, тортури, довільне взяття під варту, цензуру та інші порушення визнаних міжнародним співтовариством прав і свобод людини і громадянина.

Діяльність цієї організації почалася зі створення у 1978 році групою політично активних людей Гельсінкі Вотч. Сьогодні у складі «Х'юман Райтс Вотч» діють регіональні підрозділи по Африці, Америці, Азії, Близькому Сходу, а також Гельсінкі Вотч, Фонд підтримки свободи вираження переконань і три асоційованих проекти: Проект з озброєнь, Проект по тюрмах і Проект з прав жінок. «Х'юман Райтс Вотч» є незалежною неурядовою організацією, що діє на основі підтримки з боку приватних осіб і фондів та не отримує пряме чи опосередковане фінансування з боку владних кіл певних держав. Організація «Х'юман Райтс Вотч» була однією з шести міжнародних неурядових організацій, які заснували Коаліцію за припинення використання дітей-солдат у 1998 році.

«Фрідом Хаус» — неурядова організація зі штаб-квартирою у Вашингтоні (США), яка була заснована у 1941 році. Вона відома своїми дослідженнями стану політичних та громадянських свобод. Рейтинги організації формуються на основі опитування експертів відповідно до опублікованої методології. Об'єктами досліджень «Фрідом Хаус» є моніторинг «демократичних змін», «підтримка демократії» та «захист демократії і прав людини» у світі. Критики звинувачують організацію в ангажованості та ідеологічній упередженості. Фінансується в основному Державним департаментом США та Управлінням міжнародного розвитку США (USAID — Агентство США з міжнародного розвитку), а також низкою міжнародних фондів та урядів, включаючи Національний фонд за демократію. Приймає пожертвування від приватних осіб. Від 1978 року організація випускає щорічні доповіді «Свобода у світі», в яких аналізується стан справ з політичними правами і громадянськими свободами в різних державах і присвоюються відповідні рейтинги, за якими країни поділяються на «вільні», «частково вільні», «невільні». Доповіді готують штатні аналітики правозахисної організацій в Нью-Йорку за підтримки наукових радників (фахівців у галузі політології та прав людини з університетів, неурядових аналітичних центрів). При підготовці доповідей використовуються повідомлення місцевих і міжнародних засобів масової інформації, дані правозахисних груп та особисті спостереження експертів. «Фрідом Хаус» оцінює поведінку влади дер-

жав всього світу за двома критеріями: політичні права, тобто можливість вільної участі в обранні вищих органів державної влади та формуванні важливих для суспільства рішень; громадянські свободи, тобто свобода розвивати думки, інститути та особисту автономію від держави, незалежність засобів масової інформації та надійний захист прав меншин.

Міжнародна спільнота завжди приділяла дуже багато уваги правам дитини. Це і не дивно, адже з впевненістю можна констатувати, що діти є найменш захищеною категорією населення. Наразі в контексті аналізу роботи міжнародних неурядових організацій у системі захисту прав людини акцентуємо нашу увагу і на роботу спеціальних міжнародних організацій, які переймаються виключно захистом прав дитини.

Міжнародні організації з захисту прав дитини розрізняються залежно від території, на якій вони діють, на:

- глобальні, такі як ЮНІСЕФ, яка діє у рамках ООН;
- регіональні, які діють на території одного континенту (Європейська мережа омбудсманів з прав дитини);
- міжнаціональні, що діють на території декількох країн.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) — спеціалізована структура, створена 11 грудня 1946 року. Його мета — поліпшення стану здоров'я, харчування, умов існування дітей. ЮНІСЕФ є світовим лідером із захисту прав та інтересів дітей. Програми фонду також спрямовані на розвиток та здоров'я дитини; профілактику ВІЛ/СНІД; соціальний захист материнства, зменшення дитячої смертності; доступ до інформації тощо. На сьогоднішній день ЮНІСЕФ працює у 157 країнах, щорічно витрачає більше 1,2 млрд доларів США на дитячі програми. У 1997 році представництво дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) було відкрито у Києві.

Дитячий фонд ООН — це єдина організація, діяльність якої присвячена винятково дітям. У 2002 році на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН зі становища дітей ЮНІСЕФ уперше організувала глобальну зустріч уповноважених з прав дітей. Ухвалений на ній План дій «Світ, придатний для життя дітей» закликає всі держави заснувати незалежний інститут уповноваженого з прав дитини з метою захисту дітей.

Зустріч була важливим кроком на шляху до розвитку глобальної системи незалежних установ із захисту прав дітей на основі результатів, що були вже досягнуті омбудсманами з прав дітей в Європі та розповсюдження досвіду інституціонального співробітництва у цій сфері.

Діяльність міжнародних неурядових організацій з кожним роком все більше впливає на вироблення національними урядами та організаціями громадянського суспільства єдиної політики у сфері захисту прав дітей. Одним із таких прикладів є розробка стандартів Європейської мережі

омбудсманів для незалежних установ по захисту прав дітей. Вони були прийняті на п'ятій зустрічі даної організації у 2001 році в Парижі.

Політика у сфері захисту прав та інтересів дітей є частиною загально гуманітарного дискурсу в забезпеченні прав всіх громадян, незалежно від їх віку та соціального положення. Всесвітня конференція з прав людини 1993 року у своїй Віденській декларації та Програмі діяльності ще раз довела «...важливу та конструктивну роль, яку відіграють національні організації по захисту прав дітей, завдяки можливості консультувати компетентні органи, через їх роль у застосуванні засобів правового захисту, коли вони порушуються, у розповсюдженні інформації про права дитини...». Всесвітня конференція також підтвердила, що «права дитини повинні бути пріоритетом у діяльності з прав людини всієї системи Організації Об'єднаних Націй» (Віденська декларація та Програма діяльності, Всесвітня конференція з прав людини, Відень, 1993 р.). Ратифікація Конвенції майже всіма країнами світу вказує на всесвітнє зобов'язання визнати та реалізувати права, зазначені в ній, для всіх дітей.

У цьому контексті доволі показовим є те, що членство у Європейській мережі омбудсманів відкрито для установ, що знаходяться у межах країн-учасниць Ради Європи:

— незалежних національних чи регіональних організацій із захисту прав дітей, утворених спеціально для підтримки прав та інтересів дитини відповідно до законодавства країни;

— незалежних національних чи регіональних організацій з прав людини, утворених на законній основі, у діяльності яких передбачений особливий напрямок із захисту прав дітей.

У розвинутих країнах світу залучення до взаємної добровільної соціально значущої діяльності стає новою ефективною формою впливу на особистість дитини. Ця діяльність сприяє формуванню навиків позитивного спілкування та соціально активної поведінки. Волонтерські акції можна розглядати як взаємодопомогу соціально незахищеним групам населення. У такій діяльності відбувається залучення дитини до соціуму, передача йому соціокультурного досвіду та формування нової свідомості та нової системи цінностей. Саме за таких умов і виникає культура благодійності, без якої неможливе просунення суспільства у сфері надання допомоги малозабезпеченим верствам, до яких відносяться діти.

У тій чи іншій мірі, згадані вище форми політичної діяльності західних неурядових організацій характерні для сучасної системи захисту прав дітей у сучасній Україні. Але, говорити про її ефективне функціонування ми не можемо, оскільки спостерігається недостатня інтеграція окремих елементів механізму захисту прав і свобод в цілому.

Державна політика у сфері захисту прав та інтересів дітей у рамках державної політики у сфері захисту прав людини, повинна враховувати міжнародний досвід, національні традиції виховання дітей, а також ресурсні можливості неурядових організацій. Слабкий розвиток в Україні потенціалу благодійної діяльності є негативним аспектом у формуванні системи захисту дитинства, отже допомога міжнародних структур в організації такої форми участі може стати важливим елементом гуманізації соціуму.

Багатогранна діяльність усіх суб'єктів демократичного процесу щодо захисту прав і свобод громадян стає потужним чинником принципової зміни ставлення громадян до влади, політичної системи, формує нові оцінки суспільних норм життя. Для сучасної України, як і багатьох країн, що трансформуються на засадах ринкової економіки і демократії, значущою проблемою виступає етап перетворення політичного змісту прав людини в умовах утвердження демократичних цінностей [27].

Розмірковуючи про суспільство, демократію та стабільність, слід згадати, що свого часу видатний політолог М. Вебер розробив так звану теорію соціального порядку. Вона пов'язана з проблемою взаємин «людина — демократія, держава, право». В її основі, на думку М. Вебера, ключовим елементом є категорія соціальної дії. Суть у тому, що всі суб'єкти суспільного процесу є носіями певних соціальних дій, а тому, щоб попередити можливі конфлікти та зіткнення, слід подбати саме про узгодження цих дій.

Сьогодні серед українських вчених, політологів, юристів помітно зріс інтерес до проблем громадянського суспільства, а наукові його дослідження здійснюються в органічному зв'язку з проблематикою правової та соціальної держави [28]. Подальший розвиток відносин суспільства і держави є гарантією того, що перше стане громадянським, а друга — демократичною, правовою.

Політична основа громадянського суспільства — це демократична правова держава, яка забезпечує кожному громадянину можливість взяти участь у державних та громадських справах. У демократичній правовій державі абсолютно неприпустимою є будь-яка дискримінація за національно-етнічними, політичними, релігійними та іншими ознаками. Як характерну ознаку такої держави можна назвати можливість вільного самовизначення людини щодо світоглядних та духовних уподобань, гарантій життя та безпеки людини, всебічний захист найрізноманітніших прав людини з боку судових органів та громадських організацій. Держава юридично закріплює та забезпечує права і свободи громадянина, служить формою, що організовує громадянське суспільство. Але гро-

мадянське суспільство, як система, що розвивається, завжди перебуває під тиском держави, що обумовлено прагненням останньої узурпувати владу. Саме тому, лише правова держава забезпечує ефективний процес становлення та функціонування громадянського суспільства.

Між державою і громадянським суспільством існує діалектичний зв'язок. Держава — результат функціонування соціуму, який на сучасному етапі свого розвитку не може існувати без держави та її регулюючого впливу на суспільні відносини. У політико-правовій практиці будь-якої країни одним із основоположних питань є співвідношення держави і суспільства, можливості впливу громадянського суспільства на діяльність державних інституцій. Це безпосередньо стосується проблеми становлення демократії, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, характеристики політичного режиму. Особливе значення ця проблема має для країн, створених на теренах колишнього Радянського Союзу, до яких належить і Україна.

Конституція України закріпила на найвищому державному рівні основні засади формування громадянського суспільства в Україні. Саме в ній закладені важливі принципи народовладдя, поділу гілок влади, верховенства права та інші, які покликані забезпечити реалізацію прав і свобод людини. Для цього передбачені різні механізми — безпосередня і представницька демократія, законодавчі, виконавчі і судові органи, гарантія прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Наприклад, верховенство права, є одним із провідних принципів функціонування сучасних цивілізованих соціумів. У його межах право розглядається як основа регулювання суспільного життя і взаємовідносин між його суб'єктами. Право, як синонім справедливості, визнається вищою цінністю, яку приймають і підтримують громадяни, соціальні групи, організації, держава. Даний принцип визначає взаємовідносини держави і громадянського суспільства, зокрема, у сфері реалізації політичних і соціальних прав і свобод людини. Через право, яке засновано на ідеях свободи і справедливості, громадянське суспільство контролює державу, ставить її діяльність в чітко визначені конституційні рамки. Водночас держава визнає права і свободи людини і громадянина, гарантує та захищає їх, не допускає протиправного втручання держави чи її представників у їхню діяльність. Принцип верховенства права виявляється в пріоритеті конституцій країн перед іншими актами, які видають окремі органи держави, дозволяє в судовому порядку скасувати будь-які незаконні рішення, прийняті державними органами.

Теорія громадянського суспільства ґрунтується на ідеї автономності та індивідуальної свободи громадян, невтручання держави в їх життя.

Тобто, говорити про громадянське суспільство можна лише з появою громадянина як самостійного суб'єкта, що усвідомлює себе індивідуальним членом соціуму з певним комплексом прав, свобод та обов'язків.

Діалектика відносин громадянського суспільства і держави складна й суперечлива. Громадянське суспільство як динамічна система завжди відчуває тиск з боку державної влади. Воно є незалежним настільки, наскільки держава є терпимою до такої незалежності. Але остання не може розвиватися без вільного формування громадянського суспільства, яке контролює дії влади. Взаємодія громадянського суспільства і держави виявляється в тому, що перше: слугує соціальною основою держави та не існує поза нею; розвивається в системі взаємодії з державою через партії, вибори, представницькі органи влади, а також через групи та об'єднання за інтересами; впливає на створення і функціонування державних органів у власних інтересах; потребує від держави охорони і захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, але не допускає її втручання в їх приватні інтереси; використовує норми права, встановлені і закріплені державою у формах права — нормативно-правових актах тощо [25]. Найповніше зв'язок громадянського суспільства й держави проявляється через права і свободи особи. З одного боку, конституційне проголошення і закріплення прав і свобод людини є політико-правовою основою розмежування громадянського суспільства й держави. З другого боку, права і свободи є найголовнішою ланкою, котра з'єднує громадянське суспільство і державу. Оскільки реальність прав і свобод особи є одночасно однією з основних ознак правової держави і найголовнішим надбанням громадянського суспільства, то це означає, що вони: правова держава і громадянське суспільство — взаємно зумовлюють існування одне одного.

Таким чином, і громадянське суспільство, і держава функціонують для задоволення потреб та інтересів людини. Разом з тим, взаємовідносини між громадянським суспільством та державою носять складний, конфліктний характер. Але за умов демократичного режиму держава і громадянське суспільство виступають як рівноправні партнери та самостійні суб'єкти суспільного життя. Тоді вирішення різного роду проблем здійснюється шляхом компромісу. Правова держава стала важливим етапом в розширенні свободи індивіда та суспільства. Але в своєму класичному, ліберальному варіанті концепція правової держави робить акцент на формальній, правовій рівності, не торкаючись проблем досягнення фактичної, соціально-економічної рівності громадян. Саме тому після Другої світової війни ідея правової держави була доповнена теорією та практикою соціальної держави. З'явилося таке поняття як

соціальна правова держава. Однак, зрозуміло, що від конституційного закріплення ідеї правової, соціальної держави до її практичної реалізації лежить довгий шлях.

Рівень демократії в сучасному суспільстві значною мірою визначається існуванням системи незалежних від держави самоврядних об'єднань суверенних індивідів і вільно встановлених зв'язків між ними — громадянського суспільства. Сформоване на засадах плюралізму, толерантності, лібералізму, таке суспільство спроможне протистояти як владним посяганням з боку держави, так і анархізму, домагатися оптимального громадського врядування. Відкрите суперництво ініціює політичний процес, сприяє втіленню загальносоціального інтересу.

Тому для демократизації суспільства й реформування держави необхідна не лише ефективна законотворча та політико-юридична діяльність, а й формування громадянського суспільства — структурованість спільноти, усвідомлення людьми вартісності їхніх інтересів, цінування власних і чужих прав, гідності й свободи, шанування правил і процедур суспільно-політичної взаємодії.

В Україні сьогодні відбувається поступовий процес становлення громадянського суспільства, який ще далекий від завершення. Вже сформовані органи влади різного рівня, але вони демонструють неспроможність вивести країну із системної кризи [14]. Тому зрозумілим є динамічний процес відчуження громадян від держави, влади і політики. Для громадянського суспільства характерна система представництва інтересів різних груп населення у вигляді політичних партій, які виражають інтереси та формують пріоритети певних соціальних груп. На сьогодні в Україні зареєстровано понад 200 політичних партій, але вони недостатньо сприяють належному встановленню каналів зв'язку між державою і громадянами.

Чинниками формування в Україні громадянського суспільства є: вільні та альтернативні політичні вибори; референдуми (у тому числі й місцеві); незалежні засоби масової інформації; розвиток місцевого самоврядування; політичні партії, здатні репрезентувати групові інтереси; наявність ринкових відносин і економічного плюралізму.

Людина за своєю природою є істотою соціальною, і розвиток її можливий лише у суспільстві. Тому свобода людини не є абсолютною. Індивід, вільно розвиваючись в соціумі, завжди зобов'язаний співвідносити свої дії зі встановленими правилами поведінки. Право на свободу повинно затвердити, незалежно від стану суспільства, повагу до гідності особи, високі духовні та моральні основи життя, а також захистити її від свавілля державної влади.

Заслугує особливої уваги розгляд науковцями питань дієвості та значущості захисту прав громадян як необхідної умови становлення громадянського суспільства. Тому, об'єднавши погляди вчених, з'ясуємо, які існують проблеми у сфері захисту прав громадян та зазначимо можливі шляхи їх вирішення.

На думку П. Рабіновича, під правами і свободами людини розуміють її певні можливості, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх людей. Відмінність між правами і свободами людини є не абсолютною, а відносною. І поняття свобод людини відображають людські можливості. Проте вони розрізняються за шляхом їх здійснення і забезпечення. Права здійснюються через певні механізми, тобто певними юридичними засобами, а свободи для здійснення не потребують втручання держави, її місія щодо них полягає в охороні, не порушенні й захисті відповідних можливостей людини [22, с.7].

Сьогодні права людини перебувають у центрі політичного проекту громадянського суспільства, що знаходить своє вираження у зв'язку влади, справедливості, особи і держави. Тому існує нагальна потреба в серйозному відпрацюванні процесуального механізму як реалізації, так і захисту прав і свобод громадян у взаємостосунках з органами влади та іншими суб'єктами. Дуже часто дані органи приймають підзаконні акти, які суперечать положенням Конституції, тим самим створюючи прецедент порушення прав і свобод людини і громадянина. Окрім того, механізм захисту прав людини передбачає такі заходи, дія яких спрямована на відновлення порушених прав. Потреба звертання за захистом прав з'являється тільки тоді, коли існують перешкоди щодо їх здійснення або існує загроза їх порушення, або безпосередньо дані права вже порушені де-факто. Захист може відбутися втручанням органів держави в процес реалізації прав і свобод.

Отже, розвиток самої держави повинен здійснюватися з урахуванням потреб її громадян. У свою чергу, забезпечення та захист прав і свобод потребує відповідної діяльності самої держави, її окремих органів та посадових осіб.

Як нами вже зазначалося вище, основним показником розвинутості громадянського суспільства є ступінь забезпеченості реалізації прав людини, які визнані загальнолюдською цінністю. Засади громадянського суспільства в умовах українського сьогодення втілюються в життя дуже повільно. Однак усвідомлення єдності та взаємообумовленості прав і свобод людини і суспільства забезпечило закріплення в Конститу-

ції України пріоритету прав і свобод людини і громадянина над інтересами держави, дало можливість, в свою чергу, вимагати захисту своїх прав, у тому числі й від державних органів. Більше того, реалізація політики у сфері захисту прав і свобод повинна стати одним із інтересів держави. Крім того, до даного процесу також повинні залучатися партії, громадські організації, недержавні правозахисні органи, а також засоби масової інформації.

Аналізуючи проблему прав людини в сучасному суспільстві, слід зазначити, про необхідність повернення громадянським правам їх істинного зміст та значення. Це дасть можливість захистити індивідуальні інтереси особи від державного втручання та утиску, оскільки права і свободи є суттєвим і вагомим інструментом самозахисту людини [21, с. 151]. Хоча і політичні, і економічні права також займають вагомий нішу в такому суспільстві і забезпечують пошук оптимальних параметрів взаємовідносин між владою і особою, але громадянські права — це основа громадянського суспільства. Стримуючим чинником забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, крім усіх загальновідомих, є і корупція, яка впливає і на громадянське суспільство.

Практична цінність прав і свобод людини і громадянина полягає у їхній реальності, під якою розуміють можливість здійснення повноважень, що випливають зі змісту того чи іншого конкретного суб'єктивного права. Реальність прав людини забезпечується низкою гарантій, тобто засобів, способів і умов, використовуючи які особа досягає повного і безперечного здійснення своїх прав. Ці гарантії залежать від рівня демократії, розвитку економіки, правової культури суспільства, від ступеня незалежності судової влади, від співмірності встановлених законом обмежень тощо.

Сучасне становище у сфері прав і свобод людини і громадянина свідчить про те, що гарантованість практичної реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи ще перебувають на досить низькому рівні. Перш за все це стосується деяких соціально-економічних прав і свобод людини, закріплених в Конституції України. На даний момент вони носять більше декларативний, ніж реальний характер. Механізм здійснення та захисту цих та деяких інших прав і свобод з тих чи інших причин іноді реалізується дуже повільно або навіть гальмується.

Сьогодні проблема захисту прав і свобод людини і громадянина вже давно вийшла за межі конкретно взятої держави. Право людини самостійно захищати свої права і свободи вперше було офіційно сформульовано в історичному документі Віденської зустрічі представників держав — учасниць наради з безпеки і співробітництва в Європі. Держави

визнали за необхідне поважати право своїх громадян самостійно або сумісно з іншими вносити активний вклад у розвиток і захист прав людини і основних свобод. Крім того, це право деталізовано прийняттям Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод у 1950 році, основним призначенням якої було, насамперед, зупинення, попередження та поширення тоталітаризму в Європі і в ідеалі — його викорінення.

Україна вступила до Ради Європи 17 липня 1997 року, у зв'язку з чим нашою державою всі положення європейської системи захисту прав людини взяті до уваги і виконуються. Це зобов'язує Україну забезпечити розробку і реалізацію напрямів соціального прогресу, відповідних демократичним тенденціям сучасної Європи. Головне завдання полягає в тому, що Конституція повинна увійти в наше життя як справжній і дієвий Основний Закон, який є правовим фундаментом для подальшого розвитку суспільства. Тому сьогодні найважливішим є питання реального запровадження в усіх сферах життя положень Конституції України. Будуючи свою політику в галузі прав людини, наша держава бере за взірць ті норми, які сформульовані в цілій низці документів Організації Об'єднаних Націй та інших авторитетних міжнародних організацій, і які прийняті як своєрідний еталон громадянських прав у світовому товаристві.

Визнання та захист прав і свобод людини сьогодні стали могутнім чинником, чітким орієнтиром прогресивного розвитку всього світового товариства, критерієм гуманізації внутрішньої та зовнішньої політики і умовою для ствердження громадянського суспільства. Якщо ми прагнемо побудувати цивілізоване громадянське суспільство, тобто суспільство, яке є людською спільністю, то мусимо проголосити пріоритет прав і свобод людини, її інтересів. Тому на конституційному рівні має бути закладено якісно нову модель організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм переорієнтовується на здійснення й захист прав і свобод людини. Всі політичні, економічні, соціальні та культурні права людини мають отримати своє відображення у відповідних інститутах громадянського суспільства, таких, як власність, підприємництво, сім'я, освіта, наука, культура, громадські об'єднання тощо. Вони повинні стати надійним матеріальним фундаментом усіх видів прав і свобод людини.

Проблема забезпечення прав і свобод людини набуває на сьогоднішній день особливого значення. Вона полягає в певних складнощах практичної реалізації деяких прав і свобод, а також в незадовільному стані їх захисту. На ефективність цього процесу впливає багато економічних,

політичних, організаційних та інших умов. Однією з найважливіших ознак демократичної, соціальної і правової держави, як нами вже зазначалося, є реальний захист прав людини і громадянина. Прагнення до побудови в Україні демократичної, правової і соціально орієнтованої держави, формування дієздатних структур громадянського суспільства передбачає знаходження ефективних механізмів забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина.

Сучасний стан українського суспільства на думку деяких вчених характеризується тим, що «державницька ідеологія ще не має відповідних політичних сил, які б виробляли відповідну ідеологічну матерію. Немає достатнього зв'язку державних установ з громадсько-політичними силами, не вироблені стратегія, методи українського державотворення, а політична, правова, філософська думка ще не розробила ці основні положення.

Характеристика сучасного суспільства дуже часто пов'язується з процесом становлення правової державності, в основу якого покладено ідею забезпечення прав людини і громадянина, адже багатогранний характер відносин громадянського суспільства з державою проявляється в усіх без винятку сферах суспільного життя: політиці та економіці, праві та моралі, екології та культурі і складає рівноправні соціальні простори, у яких розвиваються зв'язки громадськості з інститутами влади [29].

Наразі в державі відсутні реальні гарантії дієвої системи захисту прав і свобод людини і громадянина з боку держави, що невідворотно стримує процеси формування в Україні громадянського суспільства й розбудови правової держави [6, с. 30].

Створення системи захисту, гарантування та постійного збагачення прав людини і громадянина — складний і тривалий процес. У ньому дедалі більшого значення набуває координація різних форм правової діяльності як окремих держав, так і міжнародного співробітництва загалом. Інтеграція України у міжнародний правовий простір зумовлює особливу увагу до застосування вже апробованих на практиці норм міжнародного права з питань прав та свобод людини у національну правову систему [12, с. 26].

У зв'язку з цим, аналіз взаємодії держави і громадянського суспільства дає нам можливість узагальнити особливості захисту прав і свобод людини в умовах демократичної, соціальної, правової держави.

Реальний вплив демократії на розвиток суспільства оцінюється з погляду створення належних умов життя, забезпечення гарантій прав і свобод, честі та гідності людини й громадянина незалежно від соціального стану, статі, віку, національності та віросповідання, а також свобо-

ди визначення людиною своєї життєдіяльності в політичній, економічній, соціально-культурній, національній та інших сферах на основі різних форм власності, плюралізму думок, вільного волевиявлення особистості, її активної участі в суспільних процесах.

Одним з головних критеріїв демократичності суспільства є наявність фундаментальних прав і свобод людини. Нормою сучасної політичної культури стає розуміння пріоритетності (верховенства) прав людини над будь-якими іншими правами та інтересами (класовими, партійними, національними та ін.), розуміння цих прав і свобод як абсолютної цінності, без якої демократія неможлива.

Взаємна відповідальність держави і громадянина — основна відмінність демократичної держави від недемократичної. Якщо в умовах останньої основний тягар обов'язків покладено на громадян, то демократія передбачає, що державні органи й посадові особи не мають права діяти за межами своїх повноважень, визначених законом, — інакше вони нести будуть юридичну відповідальність, міру якої визначає незалежний суд. Утвердження та функціонування демократичного політичного режиму спрямоване на забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини [9].

У цьому контексті Ю. Шемшученко слушно стверджує, що демократизм будь-якої держави визначається її ставленням до прав і свобод людини та громадянина. Демократична держава має неупереджено розв'язувати суперечності, що виникають між нею та суспільством [8, с. 239].

Аналізуючи історичний досвід минулого і сучасну практику захисту прав і свобод людини, можна зробити висновок про необхідність комплексного і системного втілення в життя основних засад громадянського суспільства з одночасним впровадженням в практику найважливіших положень правової держави в Україні.

Лише подолавши всі труднощі становлення правової державності і створення основ вільного громадянського суспільства можна підійти до реального розв'язання проблеми захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Визнання людини найвищою соціальною цінністю, її прав і свобод змістом і метою діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод головним обов'язком останньої, безперечно, має величезне значення. Але це положення поки залишається лише програмною установкою. Формування правової держави і створення умов, за яких людина дійсно стає вищою соціальною цінністю, є надзвичайно складним завданням, його вирішення можливе лише в результаті тривалих зусиль суспільства, пов'язаних з подоланням всього комплексу наявних проблем.

У Конституції України відображені головні напрями розвитку громадянського суспільства і створення демократичної, правової, соціальної держави в Україні. Серед них важливе місце посідають положення, які закріплюють основні засади забезпечення реалізації, охорони, захисту прав і свобод людини. Функціонування і діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування повинні враховувати інтереси і потреби конкретної особи, а діяльність усіх органів має бути спрямована на задоволення інтересів громадян, а не інтересів держави в особі даних органів. Держава повинна піклуватися про захист прав громадян, перетворюючи його на власний інтерес. Влада у громадянському суспільстві повинна не вирішувати за людину її проблеми, а надати їй конкретні засоби, щоб вона самостійно творила своє життя. Завданням держави повинна бути лише охоронцем таких можливостей.

Таким чином, визнання, гарантування та, як наслідок, захист прав людини характеризує саме демократичну державу, оскільки широка і реальна участь індивідів та їх об'єднань в організації громадського й державного життя перешкоджає можливим порушенням прав людини, спрямовує діяльність державних інститутів на забезпечення й захисту таких прав людини.

Важливе значення в обґрунтуванні захисту прав і свобод людини і громадянина як неодмінної риси сучасної правової держави має концепція природного права, що певною мірою протиставляється теорії позитивного права. Як зазначає П. Рабінович, права людини мають джерелом свого походження не державну волю, а саму природу. Відповідно до цього держава не має права обмежувати права і свободи людини і громадянина, на основі добровільного обмеження яких, за теорією суспільного договору, така держава й існує. Тому й орієнтиром у діяльності держави має бути суспільне благо — права, свободи та законні інтереси індивіда (і не лише природні, але й набуті), забезпечення дотримання, реалізації та захисту яких і становить основну соціальну мету держави [23].

Разом з тим, не можна й заперечувати захист прав громадян і у рамках концепції позитивного права. Так, наприклад, на думку А. Зайця, ідеї правової держави лише частково можуть бути придатними для держави, побудованій на позитивістському розумінні права, через зв'язаність держави не правом, а законом, а отже така зв'язаність є половинчастою і нетривкою [5].

Тому, на нашу думку, захист прав людини безпосередньо стосується не лише правової держави, але й громадянського суспільства, серед основних рис якого виокремлюється підконтрольність влади суспільству, людина та її законні інтереси як головна цінність у суспільстві й державі,

рівність та однакова захищеність прав людини в політичній, економічній та духовній сферах. У зв'язку з цим, слід вести мову про спільність для громадянського суспільства та правової держави таких ознак як визнання людини, її прав, свобод і законних інтересів найвищою соціальною цінністю, підконтрольність держави суспільству, самообмеження влади, верховенство права, взаємна відповідальність держави і особи.

Отже, в аспекті захисту прав людини і громадянина необхідно констатувати досить тісний зв'язок між громадянським суспільством і правовою державою.

Рівень розвитку громадянського суспільства визначається ступенем регламентації державою суспільного життя на чіткій правовій основі. Таким чином, характер взаємодії демократичної правової держави та громадянського суспільства визначає не лише соціальну захищеність особи, але й його демократичність, плюралізацію, що передбачає різноманітність розвинутих соціальних процесів, територіальних спільностей, культурних національних товариств тощо [18].

Отже, в аспекті захисту прав і свобод громадян необхідно констатувати досить тісний зв'язок між громадянським суспільством і правовою державою. Разом з тим, в науці відсутня єдина точка зору щодо співвідношення громадянського суспільства та правової держави. Ми ж виходимо з того, що явище правової держави є таким, що позитивно сприяє розвитку громадянського суспільства, виступає її політичною основою. Вказане виявляється і в єдності їхніх ознак, зокрема, у дещо узагальненому вигляді можна стверджувати, що деякі риси правової держави становлять окремий сегмент громадянського суспільства й разом з економічною та духовною основою визначають його сутність. Інакше кажучи, правова держава охоплює політичну сферу життя громадянського суспільства.

Таким чином, беззаперечною є їх єдність, взаємопов'язаність і взаємообумовленість, тобто і громадянське суспільство, і правова держава є різними аспектами однієї соціальної дійсності. Захист прав людини не лише є одним із засадничих положень правової держави як політичної основи громадянського суспільства, але й екстраполюється в його економічній та духовній складових. При цьому особливого значення набуває те, що за умов громадянського суспільства, особа сама має право вимагати від держави захисту її прав, свобод і законних інтересів. Інакше кажучи, захищеність прав і свобод людини і громадянина розглядається не як привілей, дарований державою, а як природне право й загально соціальна демократична цінність.

Варто зазначити, що захист прав людини характеризує не лише демократичну й правову державу в умовах громадянського суспільства, але,

як наслідок, ще й соціальну державу. Зокрема, на думку С. Кириченка, необхідно розглядати правову державу як соціальну у правовому вимірі, тим більше, що між нею, демократизмом і соціальністю існують принципові системні зв'язки [6].

Таким чином, захист прав і свобод людини і громадянина, на нашу думку, є основною функцією держави й громадянського суспільства. Досвід більшості розвинених країн доводить, що політика у сфері захисту прав і свобод забезпечується саме об'єднанням зусиль держави і суспільства, організованого в громадянське [24, с. 37]. Попередні наші дослідження дозволили зробити висновок, що формування необхідного підґрунтя для забезпечення прав і свобод людини і громадянина пов'язане зі створенням відповідних умов для існування самої соціальної системи, для співіснування правової держави і громадянського суспільства, для функціонування політичної системи суспільства, яка розробляє та затверджує державну політику, для здійснення політичного процесу, під час якого обираються не лише політичні цілі, але й інструменти реалізації державної політики в даній сфері.

Як зазначалося нами раніше, правову державу характеризують, перш за все, верховенство права та закону, забезпечення гарантій прав і свобод громадян, взаємна відповідальність громадянина та держави, поділ влади, рівність всіх перед законом та судом. Держава та її інституції повинні постійно враховувати вимоги Конституції України та прагнути до виконання поставленого завдання щодо забезпечення прав і свобод. У свою чергу, це потребує вкрай виваженої, послідовної державної політики, вироблення та реалізація якої має базуватися на врахуванні балансу інтересів суспільства та держави. Логічним постає й те, що питання визначення політичного курсу, розробка і прийняття належної державної політики, її реалізація органами державного управління є найголовнішим завданням політичної системи.

Вплив політичної системи суспільства здійснюється за допомогою норм, які діють у суспільстві та містять у собі правила поведінки, соціальні цінності й інформацію, що слугує орієнтиром для людей. Певним чином, система норм та цінностей, якою керується особистість, дозволяє їй зберегти свою самостійність при взаємодії з державними та іншими інститутами. Норми створюються у процесі діяльності окремих складових політичної системи, ключове місце серед яких належить саме правовим. Право постає для політичної системи засобом вирішення її завдань, інтеграції внутрішніх елементів, створення необхідної бази для діяльності громадських організацій тощо.

Аналіз поняття та сутності політичної системи суспільства не буде повним, якщо не приділити увагу політичному процесу, який висвітлює, перш за все, механізми її функціонування, та динаміку взаємодії з громадянським суспільством. Політичний процес — це не лише вибір бажаного результату, а й необхідних засобів для його досягнення. В умовах формування громадянського суспільства та розбудови правової держави принцип «ціль виправдовує засоби» є неприйнятним. Більше того, для досягнення одного і того ж результату можливе використання декількох інструментів. Тобто логічно, що політична система суспільства цілком сприяє визначенню цілей розвитку соціальної системи, безпосередньо впливає на формування державної політики та її реалізацію, а також забезпечує зворотний зв'язок з метою досягнення балансу інтересів суспільства і держави.

Держава та її інституції повинні постійно враховувати вимоги Конституції України та прагнути до забезпечення захисту прав людини. У свою чергу, це потребує, як вже зазначалося вище, вкрай виваженої, послідовної державної політики, вироблення та реалізація якої має базуватися на врахуванні балансу інтересів суспільства та держави. Логічним є й те, що питання визначення політичного курсу, розробка та прийняття належної державної політики у сфері захисту прав і свобод, її реалізація органами державного управління є найголовнішим завданням політичної системи.

Сучасне становище забезпечення державної політики свідчить про її несистемний характер. Гарантованість практичної реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи ще перебуває на досить низькому рівні. Насамперед, як нами вже зазначалося, це стосується деяких соціально-економічних прав і свобод людини, закріплених і гарантованих чинною Конституцією. Для вирішення даної проблеми потрібно здійснювати відповідні зміни в економіці держави. Перш за все, слід переорієнтувати економіку на загальносоціальні потреби, забезпечити її стабільний розвиток та поєднати ринкові перетворення з виваженою соціальною політикою держави.

Різного роду гарантії (юридичні, організаційні, політичні, соціально-економічні тощо) забезпечують права і свободи людини в межах трьох видів державної діяльності: 1) створення умов для реалізації прав і свобод людини; 2) охорона прав і свобод людини; 3) захист прав і свобод людини. Роль держави у цих напрямках розглядається як соціально-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини. На думку О. Скакун, його доцільно розглядати як систему, що складається з трьох підсистем: 1) механізм реалізації прав людини (створення умов для реалі-

зації прав і свобод людини); 2) механізм охорони прав людини (заходи щодо профілактики правопорушень); 3) механізм захисту прав людини (заходи щодо відновлення порушених прав та відповідальності правопорушника) [25, с. 206].

Механізм реалізації прав людини, насамперед — це відсутність суб'єктивних перешкод, таких як незнання своїх прав (права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб), нерозуміння їх гарантій (презумпції невинуватості).

Механізм охорони прав людини включає заходи з профілактики правопорушень з метою забезпечення належної поведінки особи. Фактично він репрезентується системою інститутів діяльність яких спрямована на недопущення протиправних дій, їх оперативну превенція, використання судових процедур конституційного контролю, можливість звернення про допомогу до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокуратури та ін. Тобто, до механізму охорони прав людини входять інститути, які були розглянуті в межах другого розділу даного дослідження.

Механізм захисту прав людини передбачає заходи, що спрямовані на відновлення порушених прав і притягнення винних до відповідальності. Заходи захисту — первинна реакція на сам факт відхилення від охоронних заходів. Її завданням є примус конкретної особи виконувати обов'язки, покладені на неї законом або договором.

Разом з тим, без можливості захисту прав людини охорона прав буде неповною. Захист — це ціла система інститутів та засобів щодо відновлення порушених прав і свобод (відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями органів державної влади і посадових осіб, установлення відповідальності винних за їх порушення; забезпечення судового захисту порушеного або оспорюваного права; надання адвокатської допомоги; наявність адміністративно-правових способів захисту (звернення до вищої посадової особи щодо захисту від неправомірних дій підлеглого); захист омбудсмена (докладніше питання організації і діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини буде розглянуто в наступному параграфі), захист прокурора (опротестування прокурором незаконних рішень суду) тощо.

У цьому контексті необхідно ще раз підкреслити роль держави і громадянського суспільства щодо забезпечення, реалізації та охорони прав і свобод людини і громадянина. Організаційна діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, політичних партій та громадських організацій входить до складу гарантій основних прав і свобод людини і громадянина, оскільки їх діяльність

спрямована на максимально повне забезпечення і реалізацію загальних і спеціальних гарантій прав і свобод людини і громадянина. Навіть за наявності прогресивної і добре налагодженої правової системи, системи прав і свобод людини та громадянина реалізація їх може і не відбутися, якщо державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, політичними партіями та громадськими організаціями не здійснюватиметься спеціальна організаційна робота щодо захисту прав людини і громадянина. Це загальна умова реальності прав і свобод людини і громадянина, всієї системи їхніх гарантій.

Таким чином, дослідження взаємодії держави і громадянського суспільства у сфері захисту прав людини дозволяє зробити однозначний висновок, що перспективи розвитку кожного суб'єкта взаємодії та гармонізація їх взаємовідносин залежить одне від одного. Дійсно, розвиток демократичної, соціальної, правової держави в системі захисту прав людини багато в чому залежить від паралельного розвитку громадянського суспільства. Недостатньо динамічний розвиток держави, і громадянського суспільства взаємно посилюють стагнацію політичного і духовного життя в країні, уповільнюють створення та реалізацію повноцінних умов для захисту прав людини.

Демократична, соціальна, правова держава, до побудови якої прагне наш соціум, повинна всебічно сприяти розвитку основних засад громадянського суспільства, відповідати за прийняття виважених політичних рішень з метою максимального забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина. Щоб збільшити демократичні можливості суспільства необхідно об'єднати зусилля держави і громадянського суспільства, оскільки демократичний світ давно визнав, що зусиллями лише держави вирішити проблеми із захистом прав людини неможливо. Вважаємо, що найкраще розглядати їх як результат співпраці та партнерських взаємовідносин, і тому необхідно закласти якісно нову модель організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм переорієнтовується на здійснення й захист прав і свобод людини.

У межах розділу дисертаційного дослідження було розглянуто міжнародну нормативно-правову базу захисту прав і свобод людини і громадянина, проаналізовано систему міжнародних організацій (як урядових, так і неурядових) в контексті їх впливу на забезпечення відповідної державної політики, а також розкрито проблему взаємодії держави та громадянського суспільства в цій сфері.

Поступова універсалізація прав і свобод людини є однією з передумов постановня процесу глобалізації, особливо політичної. Фактично, в роз-

глянутих міжнародно-правових актах вбачається прагнення до уніфікації політики у сфері захисту прав і свобод кожної держави, що корелюється із сучасним домінуванням ідеології лібералізму. Тобто, в даному випадку має місце інтернаціональна модель державної політики у сфері захисту прав і свобод. Пояснюється це тим, що більш сильні та потужні демократичні країни виконують роль тригеру по відношенню до менш розвинутих авторитарних у процесі їх політичної модернізації. Тому, в сучасній політичній філософії існує думка про те, що держави, в яких допускається порушення прав людини, зважають на домінуючу у світі ліберальну модель політики. Відповідно, роль міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту прав і свобод є дуже важливою, оскільки своїм існуванням вона створює актуальне правове та політичне поле в межах якого повинні діяти всі без винятку держави.

Вищезазначене відображає рамковий характер міжнародного права, а також вказує на можливі посягання на суверенітет конкретної держави з боку інших, більш потужних держав. Варто пам'ятати, що існують національні механізми захисту прав і свобод, які й були розглянуті в межах другого розділу даного дослідження на прикладі України. Основна проблема полягає в тому, що ми маємо змогу говорити лише про державну політику в сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, а не про міжнародну, оскільки остання не репрезентується інститутами, рішення яких були б обов'язковими для всіх країн. Виходячи з цього, аргументи прихильників етатистської моделі політики в даній галузі є логічними.

Аналіз системи міжнародних організацій дав змогу зробити висновок про те, що вони не завжди є достатньо спроможними. Міжнародні урядові та неурядові організації можуть здійснювати у той чи інший спосіб вплив на політику у сфері захисту прав і свобод окремої країни. Наприклад, у випадку урядових організацій це пояснюється тиском держави, яка є фінансовим донором іншої держави. Але він може мати місце лише за умов публічного та загальновизнаного характеру діяльності такого об'єднання. Більшим впливом володіють саме міжнародні неурядові організації. Це пояснюється тим, що до правозахисної діяльності долучаються не політики окремих країн, керуючись власними інтересами, а різного роду філантропи та активісти. Відповідно, така ситуація засвідчує зростання правової та політичної культури, оскільки вказує на появу осіб, які є достатньо компетентними у даній сфері. Також це відображає залучення до політики у сфері захисту прав і свобод конкретної держави не лише її громадянського суспільства, а й світової спільноти в цілому. Саме тому можна говорити про поступову глобаліза-

цію даного процесу, що й корелюється з еволюцією підходів до визначення моделей державної політики у сфері захисту прав і свобод.

Розглядаючи проблему взаємодії громадянського суспільства та правової держави, було з'ясовано, що вони не можуть існувати одне без одного. Це пов'язано з тим, що перше є результатом усвідомлення індивідами своїх прав і свобод та цілеспрямованого тиску на уряди власних країн з метою їх забезпечення, а друга — відображає таку універсальну форму політичної організації суспільства, яка здійснює реалізацію вищезазначеного. Фактично, можна зробити висновок, що політика у сфері захисту прав і свобод поєднує громадянське суспільство та правову державу і встановлює між ними відносини партнерства. Зрозуміло, що кожен уряд, безвідносно до типу політичного режиму, проводить ту чи іншу політику. Але, виходячи з нашого визначення, вона повинна бути спрямована на забезпечення, реалізацію та на охорону прав і свобод людини і громадянина. Власне в цьому й вбачається зв'язок між міжнародною нормативно-правовою базою, міжнародними організаціями та громадянськими суспільствами окремих країн і світової спільноти в цілому, оскільки універсалізація основних людських цінностей та прагнення до встановлення рамкового характеру політики у сфері захисту прав і свобод призвели до появи потужних інститутів, завданням яких є системний вплив на уряди щодо даного питання.

Виходячи з вищезазначеного, варто зробити висновок про те, що з подальшим посиленням глобалізаційних тенденцій слід говорити про можливу появу чітко визначеної міжнародної політики у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми : [монографія] / за ред. В.П. Горбатенка. — К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. — 329 с.

2. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / [уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська]. — К. : ВІПОЛ, 2004. — 960 с.

3. Європейська соціальна хартія від 03 травня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

5. Заєць А. П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец.

12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Анатолій Павлович Заєць. — К., 1999. — 36 с.

6. Кириченко С. О. Громадянське суспільство і правова держава: поняття та зміст / С. О. Кириченко. — К. : Логос, 1999. — 47 с.

7. Кольяр К. Международные организации и учреждения / К. Кольяр ; [пер. с фр. З. И. Луковниковой ; под ред. и со вступ. ст. В. Г. Шкунаева]. — М. : Прогресс, 1972. — 632 с.

8. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021

9. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / [Шемшученко Ю. С., Карпачова Н. І., Костецька Т. А., Воротіна Н. В., Суржинський М. І.] ; за ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юридична думка, 2008. — 251 с.

10. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави : [монографія] / О. А. Корнієвський. — К. : Альтерпрес, 2010. — 396 с.

11. Кузнецова Е. В. Эволюция консультативного статуса международных неправительственных организаций при Экономическом и социальном совете ООН / Е. В. Кузнецова // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2004. — №3. — С. 27—31.

12. Левіна Ю. Інститути демократії в умовах розвитку громадянського суспільства / Ю. Левіна // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 1. — С. 265—271.

13. Матвеева Т. Д. Защита прав человека в России: взаимосвязи международного и внутригосударственного права / Т. Д. Матвеева, В. В. Шуткина. — М. : Каталог, 2002. — 156 с.

14. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть : [монографія] / П. В. Мироненко. — К. : ВЦ «Академія», 2014. — 220 с.

15. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

16. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

17. Пазенок А. С. Права та свободи людини і громадянина : [навч. посібник] / А. С. Пазенок. — К. : Академвидав, 2010. — 176 с.

18. Поклонська О. Ю. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та демократичної правової держави в Україні / О. Ю. Поклонська // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 506—512.

19. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. — [2-е вид., доп. і перероб.]. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.

20. Права человека в современном мире : доклад Amnesty international [Електронний ресурс]. — 2013. — Режим доступу : https://amnesty.org.ru/sites/default/files/AI_Report_RUS_2013.pdf.

21. Публичное пространство, гражданское общество и власть: опыт развития и взаимодействия / [под общ. ред. А. Ю. Сунгурова]. — М. : Изд-во РОССПЭН, 2008. — 422 с.

22. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. — Харків : Право, 1997. — 64 с.

23. Рабінович П. М. Соціальна сутність прав людини: у світлі потребового підходу / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. — 2005. — № 1 (40). — С. 3—13.

24. Розвиток громадянського суспільства України у 2008 році: плани на майбутнє / [Айвазовська О. П., Вінніков О. Ю., Голубовська-Онисімова Г. М. та ін.] ; за ред. Максима Лациби. — К. : Агентство «Україна», 2009. — 83 с.

25. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. — Харків : Консум, 2001. — 656 с.

26. Скомаровський В. О. Забезпечення прав і свобод людини у процесі соціальнополітичного реформування українського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Валерій Олегович Скомаровський. — К., 2005. — 20 с.

27. Скомаровський В. О. Політика забезпечення прав і свобод у правовій державі / В. О. Скомаровський // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2005. — № 2. — С. 124—130.

28. Тамм А. Є. Роль Ради Європи у забезпеченні прав людини на сучасному етапі : [навч. посібник] / А. Є. Тамм, В. О. Ріяка. — Харків : Вид. Шуст - А. І., 2002. — 310 с.

29. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине : [монографія] / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. — К. : Ін-юре, 2004. — 368 с.

30. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда от 26 июня 1945 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

31. Факультативный протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_086.

32. Хаманева Н. Ю. Уполномоченный по правам человека — защитник прав граждан / Н. Ю. Хаманева. — М. : Ин-т государства и права РАН, 1998. — 80 с. — (Серия: «Новое в юридической науке и практике»).

References

1. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми : [монографія] / за ред. В.П. Горбатенка. — К. : TOV «Vidavnistvo «Juridichna dumka», 2005. — 329 с.

2. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / [уклад. і наук. ред. О. Л. Жуківська]. — К. : VIPOL, 2004. — 960 с.

3. Європейська соціальна хартія від 03 травня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

5. Заєць А. П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Анатолій Павлович Заєць. — К., 1999. — 36 с.

6. Кіриченко С. О. Громадянське суспільство і правова держава: поняття та зміст / С. О. Кіриченко. — К. : Logos, 1999. — 47 с.

7. Кол'яр К. Mezhdunarodnye organizacii i uchrezhdenija / К. Кол'яр ; [per. s fr. Z. I. Lukovnikovoj ; pod red. i so vstup. st. V. G. Shkunaeva]. — М. : Progress, 1972. — 632 с.

8. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021

9. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / [Шемшученко Ю. С., Карпачова Н. І., Костецька Т. А., Воротина Н. В., Суржинський М. І.] ; за ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Juridichna dumka, 2008. — 251 с.

10. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави : [монографія] / О. А. Корнієвський. — К. : Al'terpres, 2010. — 396 с.

11. Козначова Е. В. Еволюція консульського статусу міжнародних неправительствених організацій при Економічному і соціальному советі ООН / Е. В. Козначова // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2004. — № 3. — С. 27—31.

12. Levina Ju. Instituti demokratii v umovah rozvitku gromadjans'kogo suspil'stva / Ju. Levina // Visnik Akademii pravovih nauk Ukraïni. — 2010. — № 1. — S. 265—271.

13. Matveeva T. D. Zashhita prav cheloveka v Rossii: vzaimosvjazi mezhdunarodnogo i vnutrigosudarstvennogo prava / T. D. Matveeva, V. V. Shutkina. — M. : Katalog, 2002. — 156 s.

14. Mironenko P. V. Forma pravlinnja: politichni transformacii na zlami stolit' : [monografija] / P. V. Mironenko. — K. : VC «Akademija», 2014. — 220 s.

15. Mizhnarodnij pakt pro gromadjans'ki ta politichni prava 16 grudnja 1966 r. [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

16. Mizhnarodnij pakt pro ekonomichni, social'ni i kul'turni prava vid 16 grudnja 1966 r. [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

17. Pazenok A. S. Prava ta svobodi ljudini i gromadjanina : [navch. posibnik] / A. S. Pazenok. — K. : Akademvidav, 2010. — 176 s.

18. Poklons'ka O. Ju. Vzaemodija institutiv gromadjans'kogo suspil'stva ta demokraticnoi pravovoï derzhavi v Ukraïni / O. Ju. Poklons'ka // Forum prava. — 2009. — № 3. — S. 506—512.

19. Politologichnij enciklopedichnij slovník / [uporjad. V. P. Gorbatenko ; za red. Ju. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka]. — [2-e vid., dop. i pererob.]. — K. : Geneza, 2004. — 736 s.

20. Prava cheloveka v sovremennom mire : doklad Amnesty international [Elektronnij resurs]. — 2013. — Rezhim dostupu : https://amnesty.org.ru/sites/default/files/AI_Report_RUS_2013.pdf.

21. Publichnoe prostranstvo, grazhdanskoe obshhestvo i vlast': opyt razvitiya i vzaimodejstvija / [pod obshh. red. A. Ju. Sungurova]. — M. : Izd-vo ROSSPJeN, 2008. — 422 s.

22. Rabinovich P. M. Prava ljudini i gromadjanina u Konstitucii Ukraïni (do interpretacii vihidnih konstitucijnih polozhen') / P. M. Rabinovich. — Harkiv : Pravo, 1997. — 64 s.

23. Rabinovich P. M. Social'na sutnist' prav ljudini: u svitli potrebovogo pidhodu / P. M. Rabinovich // Visnik Akademii pravovih nauk Ukraïni. — 2005. — № 1 (40). — S. 3—13.

24. Rozvitok gromadjans'kogo suspil'stva Ukraïni u 2008 roci: plani na majbutne / [Ajvazovs'ka O. P., Vinnikov O. Ju., Golubovs'ka-Onisimova G. M. ta in.]; za red. Maksima Lacibi. — K. : Agentstvo «Ukraïna», 2009. — 83 s.

25. Skakun O. F. Teorija derzhavi i prava : [pidruchnik] / O. F. Skakun ; [per. z ros.]. — Harkiv : Konsum, 2001. — 656 s.

26. Skomarovs'kij V. O. Zabezpechennja prav i svobod ljudini u procesi social'nopolitichnogo reformuvannja ukraïns'kogo suspil'stva : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. polit. nauk : spec. 23.00.02 «Politichni instituti ta procesi» / Valerij Olegovich Skomarovs'kij. — K., 2005. — 20 s.

27. Skomarovs'kij V. O. Politika zabezpechennja prav i svobod u pravovij derzhavi / V. O. Skomarovs'kij // Visnik derzhavnoï akademii kerivnih kadriv kul'turi i mistectv. — 2005. — № 2. — S. 124—130.

28. Tamm A. Є. Rol' Radi Ėvropi u zabezpechenni prav ljudini na suchasnomu etapi : [navch. posibnik] / A. Є. Tamm, V. O. Rijaka. — Harkiv : Vid. Shust A. I., 2002. — 310 s.

29. Todyka Ju. N. Konstitucionno-pravovoj status cheloveka i grazhdanina v Ukraine : [monografija] / Ju. N. Todyka, O. Ju. Todyka. — K. : In-jure, 2004. — 368 s.

30. Ustav Organizacii ObŃedinjonnyh Nacij i Ustav Mezhdunarodnogo Suda ot 26 ijunja 1945 g. [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu :

http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

31. Fakul'tativnij protokol do Mizhnarodnogo paktu pro gromadjans'ki ta politichni prava vid 16 grudnja 1966 r. [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_086.

32. Hamaneva N. Ju. Upolnomochennyj po pravam cheloveka — zashhitnik prav grazhdan / N. Ju. Hamaneva. — M. : In-t gosudarstva i prava RAN, 1998. — 80 s. — (Serija: «Novoe v juridicheskoj nauke i praktike»).

Anna Stychynska

Assistant of Politology Department

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The influence of civil society on the formation and practical implementation of the policy of Ukraine in the sphere of protection of the rights and freedoms of man and citizen

Chapter of dissertation is dedicated to the role of civil society in formation of protection policy of the human rights and freedoms based on the experience of international organizations and human rights institutions and also to the direct analysis of the adopted by the international community universal regulations, and those that regulate some specific issues in the human and civil rights and freedoms.

Interaction between civil society and state is defined by its servetion as a social basis of the state; developed through parties, elections, representative bodies, and through groups and associations of interest; affects the esta-

blishment and functioning of public authorities; promotes health and protection of life health and public safety, does not allow interference in its private interests; using the law established and secured by the state in legal acts etc.

For the democratization of society and reforming the state the formation of a developed civil society is required, which leads to structured community, people's awareness of their worth are main interests, appreciation of their own and others' rights, dignity and freedom, respect for rules and procedures of social and political interaction. The real influence of democracy on formation of society is measured by terms of creating appropriate living conditions, guaranteeing rights and freedoms, honor and dignity of person and citizen, a freedom of defining person's social status, gender, age, nationality and religion, and freedom of determining persons political, economical, socio-cultural, national and other areas of life.

Keywords: *human and civil rights, human freedoms, human rights protection? human rights and freedoms politics, civil society, international organizations, non-gouvernement organisations, democracy, human rights organizations.*